

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

Am-1687

ԱԿՍԵԼ ԲԱԿՈՒՆՑ

ՄՊԻՏԱԿ ԶԻՆ

ԽՍՀՄ ԺՈՂ. ԿՆՆՏՐՈՆ. ՀՐԱՏԱ-
ՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ. ՄՈՍԿՎԱ, 1929

891.99	25824
P. 22	Friday, U.
Uppesack 366	40

11/21	151

Am-1681

ԱԿՍԵԼ ԲԱԿՈՒՆՑ

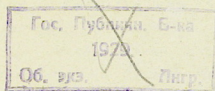
✓

89109
F-22

1972-11-18 6 1981 2

ՍՊԻՏԱԿ ԶԻՆ

11
A 27062

ԽՍՀՄ ԺՈՂՈՎՈՐԻԿՆԵ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՎԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ԻՐՈՍԿՎԱ. 1929

Главлит № А 13558.

Зак. № 39.

Тираж 2000.

ՍՊԻՏԱԿ .ԶԻՆ

Շարմաղ բիրին մի սովորույթ ուներ. իրիկնապահին, յերբ ժամհարը ծնդագնում եր ժամի զանգերը, տան դուռը, յեթե փակ լիներ, անքտնքալով պիտի մոտենար, հասա դուռը բանար և կամ թե թոռներից մեկն ու մեկին պիտի ասեր.

— Զանգերը սովին, դուռը բաց արա...

Շարմաղ բիրու ասելով, իրիկնապահին ժամի զանգերի ծնդոցի հետ ասածու որհնությունը ներս ե մանում ու մնում սեացած ոճորքի տակ։ Յեվ այդ սովորույթով ել վերջանում եյին Շարմաղ բիրու կրոնական զգացումները։ Ժամ չեր գնա՝ հազարից մի անգամ մեռելորհներին թե տերտերի խաչը համբուրեր, այդ եր։ Վոչ աղոթք գիտեր, վոչ ել ծանոթ եր յեկեղեցական սոնների ու ծեսերի հետ։ Բայց և այնպես խոր ակնածանք ուներ, մանավանդ ծնդացող զանգերի հանդեպ։

Այդ իրիկուն ել, յերբ Շարմաղ բիրին դուռը յեսքաշեց ու դռան մոտ մի քիչ կանգնեց, անեցիք, վոր սփռոցի չորս բոլոր նստած ընթրում եյին, հանկարծ դադար սովին և աչքերը լայն բաց արին։ Նույնիսկ

փողբիկ Յեփոն մնաց սառած, աչքը գգալից ծլծլացող
ապուրին:

— Ե — հե — հեյ, Ժողովուրդ... Թագավորի հրաման
ա, ձիառերն եզուց ձիով քաղաք, բազար գնա... Չտա-
նողը... Ե — հե — հեյ... Թագավորի հրաման ա:

Յեմ ձայնը թոթուաց, բարակեց, վորովհետև գլխը
ուրիշ կտուր բարձրացավ և յերեսն ուրիշ թաղի կողմ
դարձրեց: Շարմաղ բիբին չիմացավ ել թե զանգերն
ինչպես լուեցին: Դուռը ծածկեց:

— Չոռ, բայդուշ, հենց ես սհաթին եր...

Յերբ Շարմաղ բիբին յեկավ, տեղը նստեց, և Յեփոն
ել, գգալը ծծելով, դատարկեց, Միկին քթի տակ, կար-
ծես ինքն իրեն, ասաց.

— Եսոր, խոտատեղ գնալիս, Սաքանի տղան ել
ասեց... Յես ասում եյի սուտ կլինի:

— Ապի, յանի Թագավորն եղբան ձի ինչի՞ յա
հավաքում, — հորը դարձավ անդրանիկ աղջիկը՝ ութ
տարեկան Շողերը:

— Յես իմ, — ուսերը թոթվելով ասաց հայրը, —
Զորք ա, կոխվ ա, հանաք-մասխարա չի:

— Բհւ Բհւ...

Զիմացան թե Յեփոն տաք ապուրն եր փչում, թե
իր զարմանքն եր արտահայտում: Միկու կինը սլա-
տաուր կիսատ թողեց, մոտեցավ և սկսեց փողբին
կերակրել:

— Մեր Զալկան չափումը կգմ. — հարցրեց նա
Միկուն: Ամուսինը չափատախանեց:

Չալկան նրանց միակ ձին եր, կարճիկ ու գնդիկ, կարմրադույն, պոչը յերկար: Յերկու տարի յեր, վոր Միկին գնել եր, ավելի ճիշտ՝ փոխել եր եղի հետ, վրան ել տվել մի հորթ, մի կարպետ, յերկու բռն ել ցորեն:

— Տուն եմ, քուլֆաթի տեր եմ, առանց ձիու հնար չկա, — ասել եր նա՝ ձին առնելիս: Ու տերն ել բարի վայելեք եր մաղթել, ձիու հետ ել հազար տեղից կապկապած, կարկատած մի սանձ բաշխել Միկուն:

— Հայվանն ել թարսի պես ջանով ա, — ասաց Միկին, փեղից հացի կտորտանքը խնամքով սփռոցի վրա թափ տալով: — Տարվա ես ժամանակ ձին ել եղբան ջանով լինի: Հալբաթ եսպես պիտի լիներ...

Ասաց ու վեր կացավ, փափախի մորթուց ծղնոտները, խոտի փշրտանքը մեկ-մեկ դեն գցելով, դուրս յեկավ դյուղամեջ, հարեան ու դրկցից իմանալու նոր լուրեր:

Միկին շեմքի առաջ մի քիչ կանգնեց, նայեց ձիուն, վոր խոտատեղից վերադարձել, ախորժակով խրժուռւմ եր սարի կանաչ խոտի մի խուրձ, յերբեմն պլուխը վեր հանում, աջ ու ձախ դարձնում: Միկին մի անգամ ել համոզվեց, վոր ձին նիհար չի, ափսոսանքով մոտեցավ.

— Սատկած, քիչ կեր ելի, տրաքվելու չե՞ս հո...

Ասաց ու խուրձը դրեց գոմի կտրան:

— Հը՞, կասես բոյը կարճ լինի... Չափումը չգա, — դարձավ նա մօրը՝ վոր հավաքունի մուտքը կալել ու կանգնել եր քիչ հեռու:

— Յես իմ, այ վորդի...

— Ռուսի զազախը սրա վրա վոր նստի, վոտները տալիով քաշ կզան,— ասաց Միկին ու անցավ բակով դեպի փողոց:

Մուկն եր, յերբ գյուղամիջից Միկին տուն դարձաւ: Գոմում կապած ձին լսեց տիրոջ վոտնաձայնը, բարակ վրնջաց: Միկին խղճահարկեց, աչքն ընկավ գոմի կարան դրած խուրձին:

Հենց ճրագը ձեռքին, խոտը կռան տակին Միկին գոմի դուռը բաց արեց թե չե, Չալկան վրնջալով մի քանի քայլ արեց, փորձեց կտրել կապը, բայց չկարողացաւ:

Չալկան ակլոր եր, և լուսի տակ այնքան վողորկ ու փայլուն յերևաց նրա կարմիր մորթը, ասես յուղած լիներ: Միկին խոտը ախոռի մեջ գցեց, և յերբ ձին մուտքը կոխեց մեջը, ձեռքով շոյեց Չալկայի փափուկ մեջքը:

Ընդարձակ և հին գոմի մի անկյունում պառավ կովն եր նստել, իսկ յերկու այծերը, վորոնք կանգնել եյին մատրի վրա, Միկուն տեսնելուց թռան ցած, մկկալով մոտ վագեցին: Այդ գիշեր Միկին չմոտեցավ վոչ կովին և վոչ ել այծերին, մի քիչ ել կանգնեց, Չալկայի վոտերի տակ թափած խոտը հավաքեց ախոռի մեջ և դուռը դրեց:

Յերեսաները քնել եյին: Շարմաղ բիբին, աչքերը կկոցելով, իզուր եր փորձում մեծ ասեղը թելել Միկու գուլարները կարկատելու: Յերբ դուռը ճռռաց, մայրը թողեց թել ու ասեղը և հարցրեց.

— Հաստատ ամ...

— Բա հո սո՛ւտ չի...

— Ի՞նչ են ասում:

— Ասում են բոլը հաշիվ չի, թե մեջը սափ լինի, հի-
վանդ չլինի,—և դառնալով կնոջը,—ծեգին ենք գնալու,
հաց ես շինելու, շինիր, կարող ա մի որ ուշանանք:
Յեւ յերբ կինը հացի տաշտին մոտեցավ, մայրը
նստած տեղից ձայն տվավ.

— Մի քանի հաց ել ավել շինի:

Միկին ինչ վոր Բան եր փնտռում տան անկյու-
նում, ու փնտռածը չգտնելով, հարցրեց մորը.

— Նանի, Չալկայի են մեծ տոպրակը ո՛ւր ա, հետո
մի քիչ դարման վեր ունեմ:

Շարմաղ բրբին վեր կացավ մեծ տոպրակի միջի
բուրդը թափելու:

Քնելուց առաջ Միկին մի անգամ ել գնաց գոմ:
Պառավ կովը, այդ անսովոր այցից դարմացած, մին-
չև վեր կկենար ու վորոճալով կմոտենար գոմի
դռան, Միկին ձիու փալանն ու պարանները սարքեց,
զրեց ախոռի մոտ և դուռը փակեց:

Յերբ ճամփի պաշարը պարկի մեջ տեղավորելուց
հետո կինը ճրագը հանդցրեց ու մոտթի մեջ շուլալ-
վեց վերմակի տակ, Միկին մյուս կողքին դարձավ:
Քիչ հետո կինը շշուկով հարցրեց.

— Բա ել ճար չկա...

— Ի՞նչ ճար: Թե ջանին յարա լիներ... Հակառակի
պես անիրավի մեջքը կասես խինայած լինի:

Կինը մի անգամ հանգ արեց խնդրելու, վոր Միկին քաղաքից գոտկալի կտոր բերի, բայց հասեց: Տեղը չեր:

Յեւ լռեցին: Այդ գիշեր շատ ուշ քնեցին: Յերեքով ել լուռ եյին, միայն յերբեմն Շարմաղ բիբին կողքից կողք եր դառնում, տնքում, ասես պառավի վոսկորները փշերի վրա եյին: Փոքրիկ Յեւոն ել, քնի մեջ, շրթունքներն իրար տալով, ծծում եր տաք ասուրը:

Ծեղը դեռ չեր բացվել, յերբ Միկին ճրագը ձեռին մտաւ գոմը, Զալկային փալանեց ու դուրս քաշեց: Հարևան բակերումն ել ճրագներ եյին յերևում, ինչ վոր ձայներ եյին գալիս: Միկին ճանաչեց Սաքու տղայի ձայնը: Սաքու տղան բարկացել եր հարսի վրա, թե ինչու չվանը ժամանակին չի գտել:

Դռանը կանգնել եյին՝ Շարմաղ բիբին, կինը և նրա փեշից բռնած, առավոտյան հովից սարդնած՝ քնաթաթախ Շողերը, վոր չեր լսել մոր խոսքին, լաց լինելով հագել եր շորերը և դուրս յեկել:

Զալկան գոմից յերբ դուրս յեկավ, վրնջաց, ականջները խլշեց: Շարմաղ բիբին ձեռքով կրծքին խփեց և հազիվ լսելի ասաց.

— Զան, — ու սրբեց արցունքոտ աչքերը:

Շողերը մոտ վազեց, գետնին թափած յերեկվա խոտի փշրանքներից մի բուռ մոտեցրեց ձիուն: Զալկայի տաք մոռլթն այնքան դուր յեկավ Շողերին:

Միկին ճամփի պաշարն եր պնդացնում փալանի վրա և, պարսանը քաշելով, տնեցիներին պառավիրում,

վոր այծերը հեռու չքշեն, վոր արև լինելուց՝ խոտի կիտուկները շրջեն և յեթե ջրի հերթն իրենց տան, լորու մարգերն անպատճառ ջրեն: Հենց այդ խոսքին եր, յերբ ներքեից լսեց Սաքու տղայի ձայնը՝

— Միկի, բա չպրծամբ...

— Յեկա, յեկա...

Յեւ Չալկային քաշեց: Տնեցիք դանդաղաքայլ հե-
տևեցին, ասես տնից դադաղ եյին հանում: Շարմաղ
բիբին մի գլուխ լալիս եր. լաց եր լինում և Շողերը
հենց այնպես, չորովհետև լալիս եր մայրը: Փողո-
ցին չհասած, մայրը լսեց Յեփոյի ձայնը՝

— Այի, ասի...

Դռան շեմքին կանգնել եր տկլոր Յեփոն, պռոշ եր
արել ու լաց եր լինում:

Միկին չլսեց: Բիչ հետո իջավ ձորը, սիացավ Սա-
քու տղայի և մի յերկու ուրիշ ձիավորի հետ:

Մայրը վերադարձավ, գրկեց վորդուն ու ատեն
մտավ: Շարմաղ բիբին ու Շողերը կանգնեցին այն-
քան, մինչև ձիավորները դարիվերը բարձրացան և
անցան սարի յետև:

Արևը նոր-նոր եր շողերով վողողում իր դիմացի սարի
կատարը, յերբ վերջին ձիավորը յերևաց դարի վերի
գլխին ու անհետացավ:

Ձիավորները սկզբում լուռ եյին: Ամեն մեկը իր
մտքի հետ եր, նայում եր իր ձիուն, համեմատում
հարևանի ձիու հետ և մտքում ծանր ու թեթև անում:

— Կտանե՞ն թե չե...

Գնում եյին մեկ-մեկ, խումբ-խումբ: Մեկը զրպանից պանիրհաց եր հանում, ուտում, մյուսը չիբուխը չիբուխի յետևից եր լցնում, յերբորդն ել՝ վոտները կախ արած, աչքը ձիու ականջներին, որոր-վում եր ձիու հետ:

Բայց յերբ արեւ մի քիչ բարձրացավ, կարծես լուռ ու մունջ ձիավորների սիրտն ել բացվեց: Ամենից առաջ խոսեց բրուտ Ավագի տղան՝ աչքը շիլ Իվանը:

— Այ մարդ, յես ասածուն ի՞նչ ասեմ... Ի՛մ աչքս քոռ արեց: Ձիս վոր քոռ լիներ, յես ել հո ետապով չեյի գա...

Մի քանիսը ծիծաղեցին: Սաքու տղան մաքում բարկացավ նրա վրա՝

— Անդարդ շան վորդի...

— Հրեն, հրեն... Հիբանի ձիուն տեսեք... Կասես զազախի ձի լինի: Հիբան, պրիստավը վոր քեզ ետ ձիով տեսնի, հավատանց քեզ ել հետը կավալեր տանի...

— Ի՞նչ պակաս կավալեր ա վոր... — ձայն տվավ մեկը: — Են որը Քարուտի առվով մի թռավ վոր, մնացինք արմացած:

— Մի տեսեք ե... Տերտերն իրա ձին ժամհարին ա տվել: Այ ինչ եմ ասել ախպերության, — խոսքը վոխեց բրուտի տղան:

— Ա՛, քիչ յավա-յավա խոսիր, եյ... — կանչեց Շուղունց Աքելը, վոր գյուղում ավելի անունով հայտնի

յեր, վորպես «Աղվես խեղդող», ջահել ժամանակ ստ-
բում ձեռքով մի աղվես բռնելու համար. — Տեր-
տերը հիվանդ տեղով կարող ա՛ն ձին նստի:

— Դե ասի մնացել ա, վոր աղոթք անի ելի, —
ասաց մի ուրիշը:

Ընդհանուր խոսակցությունից բացի, ձիավորների
մեջ մասնակի զրույց անողներ ել կային: Վոմանք
ճանապարհն աննկատ անցնելու համար հարևանին
մի պատմություն եյին անում, վոմանք ել խոսում
եյին պատերազմի դաշտից յեկող լուրերի մասին:

— Մեր Անդրին անցկացած շաբաթը մի նամակ
եր ուղարկել Վարշավու կողմերից, — պատմում եր
Գիլանց Մուքին, — լավ չի գրում. ասում ե՛ս ա մի
ամիս ա մի ծմակի մեջ ենք, թովերը տրաքում են,
մինչև անգամ չոլ դուրս գնալն ել ա յերկյուղալի...

— Իմ հորեղբոր Սիմոնն ել ա գրել. լազարեթից
ա գրում, համա տեղը հայտնի չի: Մի տեսակ անուն
ա տալիս... Են որը տերտերը ինչքան ման յեկավ
գրքերում, չգտավ: Ասում ա եղպես քաղաք Ռուսեթու
հողումը չկա:

— Նրա լ՞նչն ա վոր...

— Վոտիցն ա կպել: Գրում ա վոր ծանր չի, մի
ամիս ոտպուսկ են տալու:

— Աքել ամի, դու յերկիր տեսած մարդ յես, ես
կուիլն լ՞նչ տեղ կկտրի, — դարձավ նրան բրուտի
տղան: Շատերը ծիծաղեցին, ինքը Աքելը մրթ-
մրթաց.

— Անհամ անհամի տղա...

Նրա տեսած յերկիրը գյուղի սարերն ելին և շրջանի կենտրոնը, ուր նստում եր պրիստավը:

Քիչ հետո խոսք ընկավ ձիերի պետական գնի մասին:

— Թեկուզ անունը վող, ի՞նչ կառնվի գրանով...

— Յերկու բեռ գարի...

— Ե՛ղ ել չես առնի:

— Դե գոնյա գինը տալին...

— Տալին ել, վճարողից ես ձի առնում: Մեր գյուղից վոր եսքան ձի յեն պահանջել, բա դու տես սող մհալից քանինն են բերելու...

— Ա՛ տղա, ես հո մի կարգին պոլկ ենք... — ասաց բրուտի տղան և բարձր կանչեց՝

— Սլուշայ... Ափիցեր Աքել Շուղունցով...

— Ա՛, հերիք ա, քիչ տնազ տուր Աքել ամուդ:

— Աքել ամիս նեղանալ չի... դե մի շարքով գնացեք, տեսնեմ ով ա յետ ընկել, — ասաց շիլ Իվանն ու ձին ճանապարհից հանեց:

— Հաշիվը թամամ ա: Աբրհամի ձին չկա, ենա բազարում, Իսախանենց ձին՝ վոտը գելը ցրիվ ա տըվել, մեկ ել Կոստանդ խաղեյնի սիւլտակ ձին...

— Վախիլ մի. Կոստանդը հիմա հլա քնած ա, ձին ել վոսկի գարի յա ուտում: Վեր ա կենալու, յեղ ու մեղը ուտի, ձին թամքի և Կաթնաղբյուրում մեղ հասնի: Նա հո քու թայը չի՞. — ասաց Գիլանց Մուքին:

— Մի հաշիվ չի... ես գլխից հենց նրա ձին եմ տանելու, — ասաց Միկին։

— Իշտան պահի, — պատասխանեց Իվանը, — քու Ձալկադ պերվի նուժները հանելու ա, Շարմադ հորքերն ինչքան ուզում ա թող լաց լինի։

— Ուրեմն Կոստանդի սիպտակ ձին ու Ձալկան մի հովասարի յեն... Բա նա Ռահիմ բեկին մի բեռը վոսկի յա տվել, սիպտակ ձին առել։ Յես լի՛նչ եմ տվել՝ մի կադ եշ, մի կարկատած կարպետ։

— Ես ա սե ու սիպտակը կշոկվի, — ասաց բրուտի տղան և խոսակցությանը վերջ տալու համար սկսեց պատմել, թե ինչպես հարևան գյուղից մի զինվոր ֆրոնտից նամակ ե ուղարկել և նամակի մեջ ել գրել, վոր ինքն իրենց զորամասում տեսել ե և ճանաչել իր հորեղբոր ձիուն։

— Տես ե... Վորտեղից վորտեղ...

— Կպատահի, ինչ կա վոր...

— Տեսնես ձին ել ճանաչել ե...

— Չե մի՛ յեկել, վորոջն ա ընկել...

Քիչ հետո ձիավորները հասան Կաթնաղբյուր և Գիլանց Մուքու առաջարկով իջան ջուր խմելու, մի քիչ հաց ուտելու և ձիերին ել արածացնելու աղբյուրից ներքև ընկած արոտներում։

Արևը բավական բարձրացել եր։ Միկին քարի սավերում թիկն եր տվել, աչքը գցել արածող ձիերին։ Գյուղի ձիերի հետ Ձալկան ել եր արածում...

Միլին աչքի տակով համեմատում եր իր ձիու բարձրությունը մյուս ձիերի հետ:

— Թե Գիլանց Մուքու ձին հավասարվի Չալկայի հետ... Թե չե՝ նրանից կարճը չկա...

— Միկի, հրեն, — ասաց Բրուտի տղան:

Միկին գլուխը յետ դարձրեց: Ձին խաղացնելով, հեռվում յերևաց Կոստանդը: Յերևում եր, վոր ձին արագ եր վազում և վոտքերի տակից փոշի հանում: Թամքի վրա Կոստանդը վեր ու վար եր անում, մեկ առաջ կռանում, մեկ ել յետ ձգվում և սանձը քաշում: Կոստանդի սպիտակ ձին, առաջի վոտերը խաղացնելով, թռչում եր քարերի վրայով, գլուխն աջ ու ձախ դարձնում, փորձում սանձն ազատել հեծվորի ձեռքից: Արևը դիմացիցն եր, և արևի տակ թամքի արծաթ ասպանդակներն ու կապերը փայլվում եյին:

Ձիավորների խոսակցությունը դադարել եր: Բուրն ել նայում եյին նրա կողմը: Շուղունց Աքելի բերանում հացի պատառը սառել, մնացել եր:

— Այ, ձի... Հազար մանեթ գին ունի...

— Տերն ել պակաս փող չունի...

— Ետ ձին ինձ տան՝ կռիվ չգնացողը մարդու տղա չի, — ասաց բրուտի տղան:

— Տեսնես ինչ մեծավոր ա նստելու: Ամենաքաշը գենեբալ կլինի:

— Վրան նստողը պակաս գենեբալ չի...

Կոստանդը, յերբ ձիավորներին հասավ, սանձը ձգեց, մի կերպ ձիուն պահեց: Կապույտ քրտինքը փրփուր

եր զիզել նրա մարմար մորթու վրա: Ձին փնջացնում
եր, վոտքերը դոփում:

— Դուքս դալդ մի սհաթ կլի՞, Կոստանդ, — հար-
ցրեց Շուգունց Աքելը:

— Սհաթի չեմ նայել... մինչև դուք ձիերը նըս-
տեք, յես բազար կհասնեմ: Ձեմ ել կարողանում
պահեմ, ձեռքերս կոտրվեց...

Բրուտի տղան կամացուկ ասաց՝

— Տուր ինձ, յես պահեմ...

Կոստանդն ուզեց ինչ վոր բան ասի. սանձը մի
քիչ թուլացրեց, սպիտակ ձին զգաց այդ և տիրոջ
խոսքը կիսատ թողեց: Ձիավորները սպիտակ ձիու
թողնելը տեսան... Մի ակնթարթից հետո ձին պահ-
վեց սարի յետև:

— Այ հրեղեն ձի սրան են ասել...

Քիչ հետո գյուղացիք քաշեցին ձիերն ու ճանա-
պարհ ընկան:

Շրջանի կենտրոնը մի բազմամարդ ավան եր, վորի
մեջ տեղն ընդարձակ հրապարակն եր, չորս բոլորը
փոքրիկ կրպակներ: Յերբ ձիավորները հասան, ասեղ
զցելու տեղ չկար: Փողոցներում, արտերի միջնակնե-
րում, տների բակերում և հրապարակներում այդ որը
ձիուց բացի ուրիշ անասուն չկար:

Հազար գույնի ձիեր՝ վորձ ու եգ, ծանրած, մեծ
ու փոքր քուռակներով, թամբած ու փալանած, կա-
պոտել էյին՝ վորը մի քարից, վորը մի ծառից կամ

դեանին խրած բիհրից, կամ թե իրարից: Մեկի առաջ խոտ եր, մեկեւինը՝ դարման, յերբորդինն ել՝ վոչ դարման և վոչ խոտ: Քաղցած ձիերը պոկոտուում եյին չորացած, հազար սմբակներով տրորված խոտը: Ձիերն իրար հետ կռվում եյին. ամեն անկյունից վրնջոցի ձայն եր լսվում. ձիերի բազմության մեջ քուռակն իր մորն եր կորցնում, արծաթահնչյուն վրնջոցով վազում, մոռթը մոտեցնում ուրիշ մատակի պտուկներին: Վորձաձիերը պոկոտուում եյին կապերը և ամենի վրնջոցով հալածում մատակներին, աքացի տալիս, իրար կծոտում, արնոտում:

Յեւ այդ ժխորին խառնվում եր տերերի կանչն ու աղմուկը, հարայ-հրոցն ու բղավոցը: Հայ, թուրք խառնվել եյին իրար: Զինվորական հրամանը բոլոր գյուղերումն ել կրկնվել եր նույնությամբ, և հազարավոր բակերից, գոմերից կածաններով ու արահետներով ձիերը քշել, հավաքել եյին շրջանի կենտրոնը:

Հրապարակի մի անկյունում, տախտակներից շինած փոքրիկ բարձրության վրա մի յերկար սեղան եր դրված, վորի շուրջբոլոր նստել եյին պաշտոնյաները: Դեպի այդ խմբակն եր ուղղած բոլորի աչքերը, վորովհետև այդտեղ եյին վորոշում ձիու և ձիավորի բախտը:

Գյուղի տանուտերը կարգում եր ձիավորի անունը, բազմության միջից մեկը, ձիու սանձը բռնած, առաջ եր գալիս, ինչպես կրկեսում՝ ըմբիշը: Ձիուն մոտենում եյին մի քան հոգի, տնտղում, աստիճաններին նա-

յուժ և ապա թղթի վրա ինչ վոր նշաններ անում։
Մի վայրկյան խորհրդակցելուց հետո՝ պրիստավը ձեռ-
քով նշան եր անում։

Ահա այդ նշանն եր, վոր հայտնի յեր դարձնում ամեն
ինչ։ Յեթե նշանը բազմության կողմն եր, ուրեմն ձին
անպետք ե, տերը վախվիսելով, ուրախությունից դո-
ղացող վոտքերով քաշում եր ձին, հեռանում։ Իսկ
յեթե նշանը տախտակների մ տ կանգնած ուսս գին-
վորներին եր ուղղած, ապա նրանք իսկույն մոտե-
նում եյին, նոր սանձ դցում ձիուն, հինը շարտում
տիրոջ կողմը, մի քիչ հեռացնում և իսկույն պոչը
միահավասար կտրում, բաշը կարճացնում և բաշի
մագերից կախում տախտակի մի փոքրիկ կտոր։

Ձիավորն ընդմիջաւ պիտի հեռանար ձիուց, վորին
տանում, կապում եյին ընդունած ձիերի շարքում, մի
յերկար ու հաստ պարանից։ Տիրոջը մնում եր գլխի-
կոր վերադառնալ նույն հրապարակով, վորով մի քիչ
առաջ եր անցել ձիու հետ, ձեռքի մեջ բռնած
պրիստավի տված թղթի կտորը, վորի վրա նշանակ-
ված եր ձիու գինն ու տիրոջ անունը։

Ձիավորները, յերբ տեղ հասան, հրապարակից մի
քիչ հեռու իջան։ Գիլանց Մուքին և Շուղունց Աքելն
առաջ ընկան բազմության մեջ գտնելու իրենց գլի-
րին ու տանուտերին։

Նրանք հարևան թուրքերից, վորոնք առավոտ կա-
նուխ եյին յեկել, իսկույն հարցրին.

— Հը՞, շատ են տանում...

— Եւ մի ասեք, զուգում ա...

Միկին տեսաւ իր վաղուցվա ծանոթ թուրքին, առանձին հարցրեց.

— Ձիդ սիւտի վոտը կոտրած լինի կամ մի վերք ունենա, վոր ազատեն, թե չէ՝ բոյը հաշիւ չի...

Միկու վոտները թուլացան։ Չալկան գնաց, տարան։

Քիչ հետո Գիլանց Մուքին և Շուղունց Աքելը, բազմությունը ճեղքելով, իրար ձեռքից բռնած, յեկան.

— Հիմա Քարաղլուխն են կանչում, հետո յեւ զիւրերեցիք են գնալու, նրանցից հետո՝ մենք...

Միկին մի վայրկյան մտածեց, տալբաղը ձիու զըլխից հանեց ու ձին քշեց։

— Եդ ուր, Միկի, — ձայն տվաւ Սաքու աղան։

— Տանեմ ջուր տամ... Կաթնաղբյուրում չխմեց։

Միկին ձին նստեց, հեռացավ։

Մի քիչ հետո յերեաց և Կոստանդը։

— Ինչի՞ յես վոտով, Կոստանդ — հարցրեց Շուղունց Աքելը, մի քիչ յես քաշվելով։

— Ձիս տարել եմ քարվանսարան... — ասաց ու հեռվից, ծանոթ մեկին ձայն տվաւ, գնաց նրա կողմը։

— Եստեղ մի ոյին կա, — ասաց բրուտի աղան։

Միկին արդեն հեռացել եր հրապարակից։ Ճանապարհն այնքան էլ դժվար չեր, թեկուզ ամեն տեղ էլ ձիեր եյին կապած։ Ինչքան հեռանում եր, այնքան ավելի յեր սանձի ծայրով Չալկային մտրակում։ Բեղարած ձին մի քիչ քայլերն արագացնում եր, իսկ

յերբ Միկին դադարում էր մտախելուց, դարձյալ քայլում էր բևառն տակ մեծացած, գյուղական ձիու գանդադ քայլերով:

Ավանի վերջին տունն էլ յետ մնաց: Միկին նեղ ճանապարհով, կարատիկի թաղերի տրանքով ծուկ գետի աջ, ուր ձորակի միջով հոսում էր բարակ գետակը: Չալկան դդաջ ջրի մոտ լինելը, քայլերը արագացրեց:

Չորն իջնելուց առաջ Միկին մի անգամ էլ յետ նայեց, տեսավ, վոր վոչ վոք իրեն չի նկատել: Ու հենց Չալկան գլուխը կռացրեց ջրի վրա թե չէ, Միկին իջավ, սահնձը շատ մոտ կապեց Չալկայի առաջին վոտքից, պարանով էլ մյուս վոտքերը կապեց և սկսեց արձակել փալանի կապերը:

Չալկան ջուք խմելուց հետո փորձեց գլուխը վեր հանել, չկարողացավ: Յեւ մոռթքը լուռ ու մունջ նորից կախեց գետի սառը ջրին:

Միկին արագ շարժումով փալանը դեն գցեց, կռացավ ու վերցրեց մի չեչաքար: Յերբ առաջին անգամ Միկին չեչաքարը Չալկայի մեջքին քսեց, ձին հովու-թյուն գդաց, խաղացին նյարդերը, կաշին զոզոդաց:

Հանկարծ մեջքին ծակծկոց գդաց: Չալկան փորձեց հեռանալ, չկարողացավ, վոտքերն ասես պինդ մեխված լինեցին: Յովը գնալով շատանում էր, միսը կտոր-կտոր պոկոտում էլին:

Միկին չեչաքարը տանում բերում էր ձիու մաշկի վրայով: Մի քանի վայրկյանում մեջքը մաշկահան յեղավ, քարն արնոտվեց:

Ձին տնքում եր, պոչն ուժգին խփում, բայց չեր
ոգնում: Միկին քարը հա քսում եր, տնքում: Արյան
կաթիլները նոր բացված վերքից դուրս ելին ցայ-
տում, իրար միանում և բարակ առվով կախվում,
կաթկթում ջրի մեջ:

Չալկան ել չդիմացավ, պառկեց կողքի վրա, բայց
Միկին չեր հեռանում: Ու պառկած տեղն ել քարը
քսում եր, քթի տակ մրթմրթում: Վերջապես դադա-
րեց, քարը շարտեց ջրի մեջ:

Միկին մի սլահ վախեցավ, արյունը գնալով շատա-
նում եր:

— Ձլինի տամար տրաքեց...

Չալկայի աչքերի առաջը մթնեց: Պառկել եր և
ցավից փնչացնում եր: Միկին բռնով լի ջուր եր վեր-
ցնում, վերքը լվանում: Բիչ հետո Միկին Չալկայի
կապերն արձակեց, ձին վոտի կանգնեց:

Նրա մեջքի աջ կողմին մի ափսեյի չափ վերք եր
բացվել, յերևում եր Չալկայի կարմիր միսը, տեղ-տեղ
փոս ընկած, ճաքճաքած: Արյունը դեռ գալիս եր, բայց
մի քանի տեղ արդեն լերդակալել եր:

Միկին արյան հետքերը լվաց, շտապ փախանեց
Չալկային ու ձորով բարձրացավ: Չալկան հազիվ եր
կարողանում քայլերը փոխել: Միկին ինչքան ել
մտրակում եր, վոտքով փորին խփում, կանչում,
Չալկան քայլերը չեր արագացնում: Ականջները
կախ, մերթ տնջալով, գնում եր փողոցով, դեպի
հրապարակ:

Միկին յուրայիններին թողած տեղը չգտավ: Հարե-
վան թուրքերն ասացին, վոր հենց նոր նրանց կանչել
են: Բազմությունը հրելով, յետևից Չալկային քարշ
տալով, Միկին հասավ հրապարակ, վորի մի անկյու-
նում խռովել էին՝ շիլ Իվանը, Գիլանց Մուքին, Սաքու-
տղան և մյուսները: Պիսերը կարգում եր անունները.

— Այ մարդ, ուր կորար, քիչ մնաց քեզ շտրաֆ
անելին: Ասեցինք հրես կգա:

Ամենից առաջ Շուղունց Աքելի անունը կարդացին:
Դողդողալով առաջ անցավ և մի անգամ միայն յետ
նայեց: Այնքան գունատվել էր...

Յեկան, մոտեցան: Ու մեկ ել այն տեսան, վոր
զինվորները վրա տվին, փալանն արձակեցին և շրպ-
տեցին Աքելի կողմը: Վոչ մի խոսք չասաց Աքելը,
յերբ քիչ հետո ձիու փալանը շալակին վերադարձավ:
Յեվ յերբ բրուտի աղա շիլ Իվանը սրախոսեց.

— Ափեցեր Աքել Շուղունցով, — վոչ վոք չծիծաղեց,
Իվանի ժպիտն ել ծռմովեց, դարձավ կսկիծ:

Հետո Ռոստամենց ճակատը սպիտակ ձին տարան:
Գնաց և տերտերի ձին: Ժամհարն յեկավ, գլուխը կախ:

— Հիմա յես տերհորն ի՞նչ պատասխան եմ տալու:

Չորրորդ հերթը կոստանդինն եր: Գյուղացիք զար-
մացան, յերբ նրա անունը կարդացին, վորովհետև
կոստանդը նրանց մեջ չկար: Շիլ Իվանը նկատեց,
վոր սեղանի շուրջը նստողների մեջ ինչ վոր փսփսոց
լնկալ: Ու հանկարծ հրապարակի մյուս կողմից յերե-
վաց կոստանդը լղար, մեջքը փոս ընկած, մոխրա-

գուշն մի ձի յետևից քաշ տալով: Չնայեցին եւ, ձին
յետ տվին, Կոստանդը գուշս յեկավ հրապարակից:

Գյուղացիք մնացել եյին սառած, ապշած: Շուղունց
Աքելն ուղեց խոսի, բայց լեզուն չորացավ, կապ
ընկավ: Բըուտի տղան մոտեցավ Միկուն, թե՛

— Տեսմը, յես վոր ասում եյի...

Բայց Միկին չլսեց: Նրա ականջովն ընկավ իր ազ-
գանունը, և Չալկան յետևից քաշ տալով, մտավ հրա-
պարակ:

Յերը յեկան, փալանը վերցնել տվին վոր նայեն,
մի ակնոցավոր ուռս, քիթը վեր քաշելով, կռացավ, վեր-
քին նայեց.

— Չտարան, — անցավ Միկու մտքով: Բայց հան-
կարծ ուռսը յետ դառավ, Միկու վրա մատը թափ
տվավ: Միկին դողաց, գունատվեց ու թուլացած
նստեց փալանի վրա:

Չալկային տարան: Միկին տեսավ, ինչպես ձիու
յերկար պոչը կտրեցին: Ու դրանով աչքին այնպես
յերևաց, ասես իր ձին մեծացավ, դարձավ զազախի ձի:

Մի մարդ գոռաց վրան: Միկին սթափվեց, վոռքի
կանգնեց և փալանն առավ, գուշս յեկավ...

Արեւ թեքվել եր արդեն, յերը գյուղացիք ճանա-
պարհ ընկան: Ազատվել եյին միայն ութ ձի, վորոնց
վրա և բարձել եյին մնացած ձիերի փալանները:
Գյուղացիներից շատերն իրենք եյին շալակել ձիերի
ոտալրակներն ու սանձերը:

Ազատված ձիերը, վորոնցից յերեքը մորուց ծուռ վոտ եյին, մեկի մեջքն եր ընկած, յերկուսն ել քոս եյին, Սարվանենց ձին ել պառավ եր, իսկ Հաբիդանց պառավի ձիու յերկու կողքաճաղը չկար, — ազատված ձիերը բեռան տակ հապիվ եյին քայլում:

Լուռ և անխոս քայլում եյին գյուղացիք: Նրանցից մեկն ու մեկը յերբեմն կանգնեցնում եր ձին, բեռն ուղղում, կամ թե յետ եր ընկնում, արեխի թելը կապում:

Միկին գլուխը կախ քայլում եր մյուսների հետ: Բրուտի աղան ել եր սուս, վորովհեաև վոչ վոք սիրտ չունէր լսելու նրան:

Միկին միտք եր անում՝

— Հենց իմ փսուլթյունս մնաց...

Շալակի տոսլրակից ու սանձից Չալկայի քրտնահոտն եր գալիս:

— Հիմա հազար ձիու մեջ անտեր խրխնջում ա...

Յարար, տեսնես արյունը կարեց...

Ձեռքին պինդ բռնել եր ստացած թուղթը:

Արեխի մայր մանող շողերը հրգեհել եյին ամպերը, վառել հազար գուլնով: Կաթնաղբյուրի մոտ նստոտել եյին բեզարած գյուղացիք: Վոմանք հացի փշրանքներն եյին ուտում, վոմանք ել լուռ թիկնել եյին տոսլրակների վրա: Մուլին ընկնելու մոտ եր. ճանապարհ դեռ շատ կար:

Հանկարծ Կաթնաղբյուրի մոտ սմբակների սղողական նալերը զրնգացին:

Կոստանդ աղեն եր, սպիտակ ձիու վրա...

Միայն Շուղունց Աքելն եր, վոր կեսբերան պատասխանեց նրա բարեկին: Մյուսները բերան ել բաց չարին: Բրուտի տղան, աչքը դիմացի սարին գցած, մտքերի հետ կռիվ եր տալիս:

— Տես՞ր, Միկի, սե ու սպիտակը...

Միկին չպատասխանեց: Սպիտակ ձին խաղալով եր սլանում, ասես սմբակները գետնին չեյին դիպչում: Ու յեթե մի քիչ ել վերև թռներ, պիտի կորչեր նարընջագույն ամպերի մեջ:

Կես գիշեր եր, յերբ տուն հասան: Դռան մոտ կանգնել եր Շարմաղ բիբին, ճրագը ձեռքին: Միկին ներս մտավ, տոպրակն ու սանձը գցեց մի անկյուն: Անկողնում ծլոնգ յելավ Շողերը:

— Ասի, բա Չանկան...

Շարմաղ բիբին լալիս եր: Յեվ մինչև մահ ել վոչ մի անգամ նա իրիկնապահին բաց չեր անում դուռը, վոր զանգերի ծլունդի հետ աստծու որհնությունը ներս մտնի...

ԶՄՐԱՆ ՄԻ ԳԻՇԵՐ

Հունիսի արամիան եր: Չորս ուր գիշեր-ցերեկ ձյուն եր յեկեկ, ծածկել սար ու ձոր: Պատերի տակ քամին ձյունը կիտել, դիզել եր մինչև կտուր: Փողոցներում ձյունի վրայով բարակ արահետներ կային, տունից տուն ձգվող, վորից ամենից արորվածը՝ դեպի գյուղամիջի աղբյուրն եր տանում: Յեզ ու կով ձմրան այդ սաստիկ սառնամանիքին տաք գոմերից դուրս եյին անում, ջրելու տանում: Յրտից անասուններն ել չեյին ջուր խմում. կռանում եյին նավի վրա և իսկույն հեռանում: Մինչև գոմերը հասնելը, քթածակերի տաք գոլորշին սառչում, մազերից կախվում եր, վորպես ասեղներ:

Ոջախները միշտ վառ եյին: Յեվ ցուրտ ոգին յերդիկներից բարձրացող ծուխն ավելի կապույտ եր յերեկում, թանձի քողի պես բարակ նստում եր կտուրի վրա, մինչև բարակ քամին փչեր, ծվեն-ծվեն աներ: Միայն յերդիկի մոտ եր, վոր ծուխից ձյունը հալչում եր, խառնվում սևացած քարերի վրա նստած մուրի հետ և մազուկի պես կաթկթում ոջախի քարերի և ամանների վրա:

Յերեկով յերբեմն, յերբ արև եր անում, շտապ ներս ու դուրս եյին անում, տավարը տեղավորում, փայտ

ու աթար բերում, դողդողալով, ձեռքերն իրար քսելով, գնում ջրի, վորովհետև արևը մայր մտնելուց՝ յերկինքը ծածկվում եր գորշ ամպերով, ամպերը կախվում եյին, սկսվում եր մի բարակ քամի, վոր ածելու պես կարում եր, ծակծկում: Թքեյի, թուգդ գետին չառած, կսառչեր: Իսկ մութն ընկնելուց՝ քամին մինչև լույս վզգում եր, բորանը պտույտ եր անում, կտուրից կտուր թռչում, յերդիկներից ձյուն մաղում և միլիոնավոր բյուրեղներ շարտում դռներին, պինդ փակած լուսամուտներին: Զրնգում եյին պատուհանները, և այդ զրնգոցը, քամու գլի վռնոցի հետ, սարսափ ու ահ եր տարածում ոջախի, բուխարիկի կամ քուրսու մոտ նստոտած մեծ ու փոքրի վրա:

Յես յերբեք չեմ մոռանա ձմրան այդ գիշերը: Կուչ եյինք յեկել քուրսու մոտ, վորաներս կոխել հաստ յորդանի տակ, իրար մոտեցել, ու լսում եյինք պապիս, վոր բարձերին թիկն տված, շորերն առանց հանելու մտել եր տեղաշորի մեջ, պատմում եր մեզ իր գլխով անցած որերից:

Յես եյի և քեռուս տղաները, հասակակից յերեխաներ: Քեռիս, մեզանից մի քիչ հեռու նստած, ապակու կտորտանքով քերում եր յեզան կաշի, ականջը պապիս պատմածին:

— Հա... են ճաք քարը վոր անց կացա, ձին մեկ ել կանգնեց, ականջները խլշեց: Մի մթնկա յել գիշեր եր, յերկինքը՝ սև, վոչ աստղ կար, վոչ լուսին: Զին կանգնեց, Ղազար, միտդ ա, մի կապույտ ձի ունեյինք,

վտաքերին ել սխալաւի խալեր ուներ, — դառնում ե
քեռուս, խոսքը կիսատ թողնելով:

— Որովհետեւ ծախած ձին չես աւելում — պատասխա-
նում ե քեռիս: Հայր ու վորդի մտաբերում են կա-
պույտ ձին: Մենք ել խառնվում ենք նրանց խոսակ-
ցության:

— Հետո, պապի... Ձին վոր կանգնեց...

— Հա... ձին վոր կանգնեց, ասի եստեղ մի բան
կա... Գլուխս շուռ տվի, տեսնեմ մի՞նում յերկու պող
պեծին են անում: Իմ ուսին ել չախմախլու մի հրա-
ցան եր, կտաներ միանգամից մի բուռ բարութ...
Անիրավիդ ձենն ել ենքան պինդ եր, թոփի ձենը ձեզ
որինակ: Նազու աղջիկ, աչքիս չի ընկել, են յարազը
վորտեղ ես դրել:

Նազու աղջիկը տատս եր:

— Հրեն հացատանը, պարկերի քամակին...

Քեռուս կինը, վոր մալանչների դեզը կողքին կի-
տել եր, դլխով ու ձեռքով սկեսուրին հասկացրեց,
վոր հրացանը ուրիշ տեղ ե, հացատանը չի: Յեվ յերբ
պապս նրան հարցրեց, թե վորտեղ ե, ո՞վ ե տարել,
քեռուս կինը մոտեցավ, աղանջիս փափսաց:

— Ասի ժանգոտել եր, Շալուհնց Ավանին եմ ավել —
սրբի...

Անխոս եր սկեսուրից, թեկուզ 15 տարվա հարս եր:

— Հետո, պապի... Գո՞յլ եր...

— Արջ եր, արջ, քեզ կուտեր, — ժպտալով պա-
տասխանեց քեռիս, ձգվեց տեղում, մեջքն աջ ու ձախ

վորերեց, ջգերը տրաք-տրաքստեցին, ու նորից կռացավ կաշվի վրա:

Պապս բերանը դեռ բաց չէր արել, յերբ բորանը մի պտուկտ ել արեց, ու յերդիկով քամին ներս թռավ, ձյուն մաղեց: Քիչ մնաց ճրագը հանդչեր:

— Տես ինչ ե անում ե՛... Մեր են դեզը փուլ չտա, հը՞, Ղազար...

— Ձե, վրան սալ քարեր եմ դրել:

Յեվ տեսնելով վոր մեր աչքերը իր կողմն ե, վերհիշեց կիսատ թողածն ու շարունակեց՝

— Յես ու յես միտք եմ անում... վեր գամ, գայլ կլինի, վրա կտա, փորձանք կպատահի: Ձին ել տեղիցը չի շարժվում, ախանջները խլշել ե, գլուխը ծռել... Ի՞նչ ասեմ, վախը կալավ ինձ, չիմացա վոնց չախմախուուն վզիցս հանեցի: Են անտերն ել տեղն յեղած ժամանակ չեր տրաքում, չգիտեմ եդ գիշեր վոնց յեղավ... Աչքս քցեցի են պեծերին... Են եմ հիշում, վոր մի սև բան շարժվում եր, պեծերն ել մթնում վառվում եյին... Հենց չախմախը քաշեցի թե չե, մի որոտաց, մի որոտաց, կասես յերկինքը տրաքվեց... Ձին թռավ... Դե հիմա չեմ կարողանում պահել, հրացանն ել ձեռքիս եր...

Պապս սրտի ցավ ուներ, շնչելիս խզկացնում եր, մեկ-մեկ ել հազը բռնում եր, հազում եր, հազում, կապտում, գլուխը մորթած հավի շնքի պես ծռում բարձի վրա: Յեվ պիտի սպասեյինք, մինչև հանդստանար, մի խոր շունչ քաշեր:

Յեւի յերբ խոսքի կեսին հազն սկսեց, մենք ավելի կուչ յեկանք: Իսկ քամին հա ձյուն եր շարտում տան պատերին, քամուց դռան դրսի կողմի յերկաթե լեզվակն որորվում եր, զարկում ջաղացի չախչախ պես:

— Հասա մինչև Սանդաղբյուր, նոր եղտեղ ձին մի բիչ հանդարտեց:

— Պահ, ինչքան տեղ ա թուել ե...

— Հա... անիրավը շատ սրտոտ եր, դուշի նման եր թոչում: Վերջը յեկա տուն, մի եսպես եսպես բան... Մինը՝ թե արջ կլինի, մեկելը՝ աղվես: Լուսացավ, տեսնեմ մեր Առաքելը՝ ձին նստած, դարպասի մոտ կանգնած: — Առաքել, ես ուր եսպես կանուխ. թե՛ բա չես ասի մեր յերինջը եսա յերկու որ կորած ա, ջանդաքը դիշերս դտել են շաք քարի մոտ, գլուխը ցրիվ յեկած: Ավանն ասում ե թե առաջ գյուլլով են տվել, հետո ջանդաքը դելերը ցրիվ են տվել... Թե չե գելը հեյվանի գլուխ չի ուտի: Եղտեղ յես լեզուս կծեցի...

Ու սկսեց բարակ, նվաղուն ձայնով ծիծաղել: Չեր իմացվում ծիծաղից եր, թե հին ցավից, կրծքի տակ մի բան խզվում եր: Քեռիս ծիծաղից թուլացել եր.

— Դու հո դիշերը քո բու յես... Գել լիներ հոկրակիլ չեյիր... կորած յերինջ պիտի լինի, վոր սպանես:

Թեկուզ դեպքը շատ առաջ եր կատարվել, բայց տատս չեր կարողանում ներել նրա սխալը: Յես ուրիշ անգամ ել եմ լսել այդ պատմությունը: Տատս այդ անգամ ել նույն ձևով եր իր զայրույթը հայտնել,

յերբեք չհաշտվելով այն մտքի հետ, թե վախից կարելի չէ շփոթվել:

Մի քիչ հետո, պապս՝ քամու վզղոցին ականջ դրած՝ դարձավ քեռուս.

— Ղազար, ապրանքի տեղը հո ցուրտ չի...

— Ծաղ ու ծուկ պինդ կալել եմ, դռան գլուխն ել ծելիել եմ միջի կողմից:

— Են մաղյանը միշտ ջուլած պահեք... Հեյվանը ծանրած ա, կմրսի...

Փոքրիկ Սամոնը, վոր պատմության կեսին քնել եր, հանկարծ դարթնեց, աչքերը լայն բաց արավ ու ասաց՝

— Պապի, բա գելը քեզ չկերամ...

Բոլորս ծիծաղեցինք:

— Դեւ չեր, բաւա, Առաքել ապոր յերինջն եր. — ու քիչ հետո դարձավ քեռուս. — Ղազար, Առաքելը յերկու ջուխտ յեղն ել տարել ե...

— Մի ջուխտով ենքան տեղը գերան կբերվի՞ ես յեղանակին:

— Նրան ել ինչ ասեմ... ետ մարդը դադար չունի ելի: Հենց ես բորանին պիտի գնամ:

Թոնթորաց տատս, մոտեցավ Սամոնին, վոր մեր ծիծաղից խռովել, կուչ եր յեկել ու նորից քնով անցել, մոտեցավ ու վերմակի ծայրով ծածկեց:

— Խելք չունի՞, չի տեսնում: Նրանք ես յեղանակին ճանապարհ կգնն: Մենակ նա չի... Սարվանենց տղերքն ել են գնացել, Մուգումին Անդրիտսը — ասաց քեռիս, կլաւած կաշու մաղերը վիշերից թափ տալով:

— Նրանք հիմա կրակ են արել, գերանները քցել, ու նստառել կրակի կողքին: Անտառի մեջ ել հո բուրան չի... Ե՛, ենքան եմ մնացել անտառում... Նստառում եյինք, կրակը յերկինք եր հասնում, մեջքներս կրակին զեմ եյինք անում: Ու մին ել մի պախրա, ծառի ճղները պողին տալով, ծառերի արանքից դուրս եր գալիս, զարմացած նայում կրակին, ելի ճղները կոտրատելով փախչում, կորչում... Լուսնյակ վոր լինեք, տեսնում եյինք գայլերին: Գալիս եյին՝ եստեղ նստում, ենտեղ նստում, ձյունը քանդում, կորչում, ելի գալիս... Բայց վախենում եյին մոտ գալ: Մենք ել մինչև լույս կրակը վառ եյինք պահում: Մի գիշեր ել, ողորմածնոգի մեր Սիմոնն եր, յես եյի, մեր Առաքելն եր...

— Ե, դե յերեխեքը ննջում են, թող քնեն, — դարձավ տատս նրան, իսկ մենք աչքներս լայն բաց արինք՝ ցույց տալու, վոր քնել չենք ուզում:

— Նանի, նանի, եդ ել լսենք, հետո քնենք...

— Վեր կացեք, մտեք տեղաշորի մեջ, ելի լսեք...

Տեղաշորը ցուրտ եր, և մենք շատը դրա համար եյինք չեմ ու չում անում, պռոշ կախում: Բայց տատս իր ասածի կին եր, պրծնում չկար:

— Հա... յես ասեմ, դուք ել շորներդ հանեք... Նդպես ելի գնացել եյինք գերանի... չե, մեղա ասածու, ածուխ եյինք վառում: Յես ու Առաքելը նստել եյինք կրակի մոտ, ողորմածնոգի Սիմոնն ել փալանները շարել եր, արջի բուն շինել, մտել տակը...

— Պապի, սուս... կասես դուռը չանգոռւմ են,—
ասացի յես: Մի վայրկան լռեցինք, նայեցինք դռան
կողմը: Ձայն չկար...

— Քամին եր, ձյունով տվալ, — ասաց պապս ու
շարունակեց: Հաստ վերմակի տակ յես ու քեռուս
յերեխաները կծկվել, գունդ ելինք դառել, մեջք
մեջքի տված: Ուզում եյինք և լսել, և մեր շունչը
վերմակի տակ անել, տաքանալու համար:

— Նազու աղջիկ, մի կարպետ ել քցի, յերեխեքը
կմրսեն:

Տատս ծալքից մի կարպետ հանեց ու տնքալով մեկ-
նեց մեզ վրա: Կարպետի ծանրությունը հաճելի յեր
մեզ համար:

— Ձիերն ել կապոտել ենք իրար, դարման են
ուսուում:

— Պապի, դուռը ելի չանգոռւմ են...

— Ղաղար, մի տես լինչ կա...

Քեռիս վեր կացավ, մոտեցավ ու յես քաշեց դռան
հաստ կապը: Դուռը բացվեց, ու մեկ ել տեսնենք
ձյունի մեջ թաթախված մի բան ներս ընկավ, գլոր-
վեց, ու չորեքթաթ յեկավ առաջ: Քեռիս զարման-
քից թե վախից բաց դռան մոտ մի քիչ կանգնեց,
քամին բաց դռնով ափսոսի թափով ներս թռավ,
վոր ձյունի փաթիլների սառնությունը մենք ևս
զգացինք:

— Նազու աղջիկ, Ղաղար, բա չեք տեսնում...

Քեռիս դուռը դրեց ու մոտ վազեց:

Ներս մտնողը Առաքել ապոր Ավանն եր, վոր հոր հետ գնացել եր անտառից գերաններ բերելու: Յես հետո մտաբերեցի, վոր տատս շփոթմունքից ձեռքի բարձր դրեց խմորով լի տաշտի վրա:

— Ավան, բա Առաքելը...

— Վայ, ապերս մեռանվ...

Լեզուն կապ եր ընկել. խոսելիս՝ սառած շրթունքները հաղիվ ելին շարժվում:

— Ղազար, շուտ հավար քցի.... Թռի, Դանիելին ձեն տուր... Հարեղին... ձիանքը նստեք...

— Վորտեղ են... բա յեզինքը...

— Լուս խաչերում... յեզինքն ել: Վայ ապեր...

Վայ եր կանչում և տնքում: Շորերը, փափախը, տրեխները ձյունով ծածկված, բեղերից, փափախի մազերից սառցի կտորներ ելին կախվել: Տնքում եր, գլուխը որորում:

— Ա հարս, ինչի՞ յես սառել... Շուտ ջուր դիր... հանի չուխան, հանի տրեխները... Մտի քուրսու տակ:

Քեռիս մահակի ծայրին փալասը փաթաթեց, գունդ արեց դդումի չափ, կոխեց սև նավթի կարասի մեջ, ծլծլալով հանեց ու վառեց ջահը:

— Ղազար, յափնջի առ...

Տատս հաղիվ հասավ նրան ու դռան մոտ յափնջին գցեց ուսերին:

Մենք վախից կուչ ելինք յեկել, նայում ելինք մերթ Ավանին, վոր տնքալով պատմում եր, մերթ տատիս, վոր ոջախն եր տաքացնում՝ ջուր գնելու:

Պապիս հազն ելի բռնեց:

— Սարվանենք՝ մի կողմից, Մուգուսին Անդրիասը՝ մեկել կողմից՝ թե մի գնացեք, բորան ե, յեզինքը կկոտորվեն, ճանապարհը չեք ճարի... Ապերս թե՛ չե ու չե, սլիտի գնամ. բորանն ինձ ի՞նչ սլիտի անի...

— Հակառակ հակառակի տղա, — նախատինքով ասաց պապս, յերբ հազը կտրեց, — բեգյառ չեն քչո՞ւ մ քեզ, սպասեյիր ելի...

— Յեկանք... Մինչև կեսոր լավ եր, արև ել կար... Սարը վոր անցանք, ապերս թե՛ ես յերեսը ցուրտ կլինի, բեր մի քիչ արաղ խմենք... Մին, երկու քցեց, թե քչի... Սլալով յեկանք... Գետի մոտ արևը մեր մտավ...

Կտուրի վրայով ինչ վոր մարդիկ եյին անցնում, լսում եյինք վոտների արփոց: Քեռիս գոռում եր ձիու վրա, վորը դժկամությամբ եր սաք գոմից դուրս գալիս:

— Նազու աղջիկ, Ղազարին ասա շաղ յեկած չգնան, իրար չկորցնեն...

Իսկ Ավանը, վոր մտել եր քուրսու տակ ու միայն գլուխն եր յերևում, մերթ ընդ մերթ տնքում եր, ասում.

— Վնյ, ապերս, վնյ... ես ի՞նչ փորձանք եր....

— Լուս խաչերում չկարացի՞ք մտնել են քարի տակ...

— Քարի տակը վո՞րն ա, քարի տակ եր մնացել, ձյունը ծածկել, կորել եր... Խաչերի քարերն ել չեյին յերևում...

Քանի տաքանում, այնքան ել լեզուն բացվում եր,
ուշքի յեր դալիս, ավելի մանրամասն պատմում, բայց
և ավելի հաճախ ախ ու վախ անում:

— Գետին վոր հասանք, Ալա յեզանը վորը սլխկաց,
սառնը կտարեց, քիչ մնաց յեզն ընկներ... Ապերը
թռավ լուծի վրա, թռնելիս փափախն ընկավ... Վազ
տվի, ընկա ջուրը, փափախը ձեռքս ընկավ, տվի
իրեն... Հասանք Լուս խաչերը... Ել ճար չկար, վոչ
ճանապարհ եր յերևում, վոչ քար, վոչ սար... Ապերս
թե՛ Ավան, յես յեզների մոտ մնամ, դու թո՛ի, հավարը
քցի, թե չե ձյունը մեզ կխեղդի... Մինչև հասա, ել
ինչ տեսմ, տարի քաշեց:

Ու ցածր ձայնով ավելացրեց.

— Ինքն ել մի քիչ քեփով եր... Յուրաը վոր նեղում
եր, կանգնում եր, բութուլի բերանը բաց անում...
Նանի, գնացի՞ն...

— Շուտ են գնացել, հիմի կհասնեն...

— Յեզներն ել եյին մոլորվել, փնչացնում եյին,
թաղվում ձյունի մեջ... Յերկու գերան թողինք գետի
են կողմը... Հիմա ով գիտի՝ ձյունը ծածկել ե... Ապեր,
գելերը փորձանք չեն բերի՞:

— Ես յեղանակին գել կլինի՞—պատասխանեց պապս:

Լռեցին: Ոջախում կրակը ճատճատում եր, և յերբ
բուխարիկով վայր եր ընկում ձյունի մի գունդ, կրակը
թշշում եր, կարծես դժգոհում եր ձյունի սառնու-
թյունից: Քամին դադարել եր, ել առաջվա թափով
չեր խփում դռանն ու լուսամուտին:

Քիչ հետո գնացողները յեկան: Բակում լսվեց վոտ-ների ձայն, ձիան վրնջոց: Տատիս դուռը բանալն ու քեռուս ներս մտնելը մեկ յեղավ: Բաց դռնից տեսանք բակում վառվող ջահերը: Քեռուս յետեից ներս մտան յերկու հոգի, վորոնք բերում էյին Առաքել ապոր ձյունով ծածկած մարմինը:

— Ղաղար...

Պապիս կանչելու շեշտը քեռիս հասկացավ և, յալինջու ձյունը շեմքի մոտ թափ տալով, պատասխանեց՝

— Սիրտը տեղն ա, շունչ ունի... Մի յերկու անգամ ել տնջաց...

Ավանը ուզեց դուրս գալ քուրսու տակից, պապս վրան նեղացավ, ու նա նորից ներս շուլալվեց, այս անգամ հեկեկալով:

Ներս մտան և մյուսները, վորոնց թվում և ջաղացպան Անդրին, վորի սպիտակ միըուքի վրա ձյուն եր նստել, ու միըուքը հաստացել, մեծացել եր: Զարմանալու յեր, վոր այդ բորանին ջաղացպանը միացել եր նրանց:

— Նազու աղջիկ, բա ջուրդ չտաքացամ, — դարձավ նա տատիս, վորն առանց այն ել աշխատում եր արագ շարժվել: Քեռուս կինը տաք ջրով լի կաթսան ոջախից վերցրեց, դրեց գետնին:

— Սա ջրի բան չի... Գոմում թե փեյին կա — դարձավ ջաղացպանը քեռուս, — կիտուկը ճղենք, Առաքելին դնենք մեջը, թե չե ջրով յետ չի գալ:

Զաղացպանը բարի ու միամիտ մի ծերունի յեր, իր կյանքում շատ բաներ եր տեսել ու լսել, շատ

անդամ եր իր խորհուրդով ոգնության յեկել սրան նրան:

Առաքել ապոր չուխան ու փափախը հանեցին, քեռիս ու Դանիելը թեր մտան, ու կես քարշ տալով, տարան նրան: Այնքան պարզ հիշում եմ նրա քայլվածքը: Առաքել ապերը ավելի դանդաղ եր քայլերը փոխում, քան թե տանողները: Ասես փայտից եյին նրա վոտները, և գետին շնելուս ել՝ փայտի ձայն եյին հանում:

Քիչ հետո ներս յեկան: Քեռիս ու Դանիելը բահով ձեղքել եյին դոմի մեջ կիտած թարմ աղբի կիտուկը, Առաքել ապոր շորերը հանել և ջաղացպանի ցույց տված ձևով նրան նստացրել տաք աղբի մեջ, մինչև բերանը ծածկել:

— Մի բուղ եր դուրս գալիս վոր, ասես թոնիր լիներ...

— Եդ բուղը նրան կփրկի. — ասաց ջաղացպանը և տեղավորվեց ոջախի մոտ:

— Եսպես ել փորձանք. — ասաց պապս, յերբ յեկողները նստոտեցին: — Սատանի բան ա ելի... Ասա քեզ ո՞վ եր ասում ես յեղանակին ճանապարհ ընկի...

— Փորձանքը մարդուց մշտական անպահաս կլինի... — ասաց ջաղացպանը, ձեռքով ոջախից վերջրեց կրակի կտորը, դրեց բարակ ու յերկար կոթով չիբուխի ծայրին և մի քանի անգամ փստացնելուց հետո շարունակեց. — Են տարին ել Սարվանենց ալևորն եր մնացել ձյունի տակ... Յեկա, տեսա փետացած, գերանի

պէս մեկնւած: Տարանք ելի փեյինը ճղեցինք, զրինք մեջը: Մի քիչ հետո յետ յեկավ...

— Են հենց եդ ցավից ել մեռավ: Ապրեց, բայց ներսի կողմը փշացած եր, ասում եյին ջիգյարը սեւ վացած եր...

— Յեզները բերի՞ք, Ղազար, — քուբսու տակից ձայն տվավ Ավանը:

— Հա, գոմումն են... Ապեր, գնացինք տեսանք լուս խաչերի ես կողմին, են մեծ քարի մօտ, յեզները իրար կողքի, Առաքել ապերն ել գլուխը կոխել ե յեզների փորի տակ... Վոր մօտեցանք, յեզները իրար անցան:

— Հայվանն անլեզու ա, համա մարդու պէս հասկանում ա, — ասաց ջաղացպանը:

— Յես ասի՝ Առաքել ապերը ջան չունի, — ասաց ճախարակից քիչ հեռու նստած Դանիելը. — Վոր կըռների տակից մի յերկու անգամ հուպ տվի, տեսնեմ տնքաց...

— Ենքան ձյունն ել կիտել եր, վոր անասել: Մեր մադյանը վոնց եր փնջացնում:

— Ղազար, մի բան չլինի հեյվանին, չքուռակատի, — ասաց պապս:

— Զե, են հաստ չուլն եյի քցել, համ ել յեակիցս եյի քաշում...

— Անդրի... — ու պապիս հազը նորից բռնեց, հազաց, ձեռքը սրտին տարավ, կապտեց, ասես հիմա հազի հետ տակն ու վրա պիտի լինեն թոքերն ու սիրտը... հետո թուլացավ:

— Այ տղա, ես հազն ել ձեռք չի քաշում ես հալե-
վորից, — ասաց Դանիելը: Բոլորի աչքն ել նրա բար-
ձին հենած գլխին եր: Ու մի քիչ հետո, խոր շունչ
առնելով, պապս շարունակեց՝

— Անդրի, մի տեսեք ի՞նչ յեղավ...

Ջաղացական ու քեռիս դուրս յեկան: Դանիելը
պատմում եր, թե ինչքան հաստ եյին գերանները,
վոր քաշ եյին տվել, անցկացրել գետի այս կողմը:

— Բորան ել չլիներ, մի հաշիվ ե, ելի յեզները ես
ձյունին են գերանները տեղ չեյին հասցնի... Ամեն
մինը ես պարկի հաստոցի չափ:

Դանիելը պատմում եր, բայց պապս անհանդիստ
եր, աչքը՝ դռանը: Տատս տեղավորվել եր մեր գլխա-
վերևում, բարձի վրա, ձեռքերը խաչել կրծքին:
Դանիելը ուղեց պատմի, թե ինչքան եր Առաքել
ասոր վրա նստած ձյունը, յերբ դուռը ճռուց ու
ներս մտավ քեռիս, հետո՝ Ջաղացականը:

— Հը, Դադմր...

Քեռիս չպատասխանեց: Ու յերբ տատս բռունցք-
ները կրծքին խփեց, հասկացանք, վոր Առաքել ապերը
մեռել եր...

ՎԱՂԸ ՄԱՐՏԻ 8-Ն Ե

Մարանենց հին տունն այդ որը անճանաչելի յեր դարձել։ Մզլոտած ոճորքը սրբել, մաքրել ելին, գետինը լավ ավելել, պատերի ճեղքերը թղթով կալել ու շարվեշար կախ արել նկարներ, կարմիր շորով նկարների չորս կողմը սարքել։ Յեւ այնքան վառ եր յերևում պատերի վրա կարմիր գույնը։

Յերբ Մարանենց պառավը շեմքից ներս մտավ, դարմացած մնաց։

— Ախի, ես հո հարսանքստուն եք շինել մեր դարադամը։

— Մինա հորքիր, դու եզուց արի, հարսանիքն եզուց կտեսնես, — ձայն տվեց Աննան, վոր քթոցի վրա բարձրացած աշխատում եր կարպետի մի ծայրը հագցնել սեպին։

— Բա եդ ի՞նչ ա, — հարցրեց պառավ Մինան, մի քիչ առաջանալով։

— Ես բեմ ա, բեմ... Եզուց թատրոն ենք տալու, — պատասխանեց կինը և կարպետի ծայրը սեպին հագցնելուց հետո քթոցը մոտեցրեց մյուս պատին, վաղվա ներկայացման համար կարպետից վարազույր սարքելու։

Պառավ Մինան մոտեցավ մի ուրիշ կնոջ, վոր թղթեր եր լսմորում ու փակցնում պատերին։ Հարցրեց նրան

Թե ինչ թղթեր են, գլուխն որորեց, ու իրեն-իրեն խոսելով, գուրս գնաց։ Կանանցից մեկը նրա յետևից չանչ արեց, մյուսը նախատեց չանչ անողին։

— Խոնչ ե հասկանում խեղճը, վոր չանչ ես անում...

— Եհն չի հասկանում։ Գիտեմ ինչ սատանան ա։ Ասենք հիմա յա խեղճացել։ Մարանենց Մինան մի ժամանակ ուներ վոր...

— Ձեռքովը դա, հիմա յել կանի, — ձայնեց մի ուրիշ կին, վոր ոգնում եր Աննային՝ բեմը սարքելու։

— Ասում են հարսին գերեզման գցողը սա յե յեղել... Ենքան թուր ու մուր ե տվել յերեսին, ծեծել... Հիմի յեկել ու քաղցր զրույց ա ուղում անի մեզ հետ։ Եգուց տես ինչեր ա պատմելու մեր մասին...

Աննան և սարքում եր բեմը և կիսականջ լսում ընկերների խոսք ու զրույցը Մարանենց պառավի մասին։ Յեվ յերբ բեմից իջավ, վոր հեռվից նայի պատերից կախ կարպետներին, հանկարծ աչքն ընկավ սեղանին ու սեղանի վրա դրած շալին։ Աչքն ընկավ, ու մի վայրկյան աչքը սառած մնաց։

— Հը՞, զարմացմոր։ Տես ինչ շալ եմ առել, — ասաց շալի տերը, նկատելով Աննայի սառած հայացքը։

— Ձե, ենպես աչքս ընկավ... Ախչի, մի տեսեք բեմը պակաս տեղ հո չունի՞... Ու մինչդեռ այս ու այն կողմից ձայն ելին տալիս, մեկը՝ Թե կարպետը ծուռն ե կախած, մյուսը՝ վոր բեմը լավ ե սարքած, — Ան-

Նայի աչքը շալին եր: Կամաց-կամաց դեմքի արտահայտութիւնը փոխվեց, զգաց վոր հոգնել է, ու նստեց տախտակի վրա...

Սյդպիսի շալ ուներ և քույրը: Փաթաթվում եր միջին, յերևում եր միայն աչքն ու ունքը: Այնքան սիրուն եր Փառանձեմը ծաղկանկար շալով: Նստում եյին տան առաջ, թթենու տակ, խաղեր եյին անում: Փառանձեմը տիկնիկներ եր շինում, ապլիս իրեն: Յեւ իսկույն Աննան պիտի վազեր հարեանի աղջիկներին ցույց տալու իր նոր տիկնիկը:

Աննայի միտն ընկավ, թե ինչպես մի անգամ տեսավ քարերի վրա ընկած բարակ, յերկար, պսպղուն կտոր... Ուրախացած մոտ վազեց վոր վերցնի, Փառանձեմը տեսավ ու ծկլթաց: Քարերի վրա գարնան արևի տակ տաքացող ոձը կամացուկ շուլալվեց ու պահվեց քարերի արանքում:

Աննան ժպտում եր.

— Են ո՛ւր փախավ կտորը...

— Են ոձ եր, ոձ... Վոր բռնեյիր, ձեռքդ կկծեր, — ասաց Փառանձեմը ու զրկեց նրան:

Նստում եյին թթենու տակ, ու յեթե տանը մարդ չեր լինում, Փառանձեմն Աննային ուղարկում եր հարեանի աղջկան կանչելու: Ծնողներն անհաշտ եյին իրար, գնալ-գալ չունեյին: Իսկ Փառանձեմն ու հարեւանի աղջիկը մոտ ընկերներ եյին: Յեւ հենց վոր տանն էլ ուրիշ մարդ չլիներ, Փառանձեմը կասեր.

— Աննա, դնա Սրբուհուն կանչիր... Համա լեզուդ
կկտրեմ, վոր ուրիշին ասել ես: Ել տիկնիկ չեմ շինի
քեզ համար:

— Ինչի՞ յես պարապ նստել, Աննա, — ձայն տվավ
սեղանի վրա թուղթ խմորոդ կինը, — վեր, դործ արա:
Եզուց մարտի 8-ը լինի, դու պարապ նստես...

Աննան ցնցվեց, սթափվեց: Զեռքերը մազերին տա-
լավ, յերեսի վրա կախ ընկած մազերը յետ քաշեց,
մոտեցավ սեղանին: Մի կին պատմություն եր անում:
Աննան խմորը մատով քսում եր թղթին, դեն դնում:
Մի ուրիշը խմորած թղթերը փակցնում եր ծխից սե-
վացած, հարյուր տարվա սլատերին:

Մի անգամ ել ըսկում նստել, միամիտ խաղում
էյին: Հանկարծ դուռը բացվեց, մայրը ներս մտավ
ու Փառանձեմին ասաց՝

— Գնա, մազերդ սանրի... Են կապույտ դեյրադ
եկ հագի: Տունը մարդ ա գալու:

— Բա՞ յես... — հարցրեց Աննան: Մայրը չպատաս-
խանեց, ավելն առավ և սկսեց արագ-արագ ավելել
սրահը, դեանին խսիր փուել: Փառանձեմը նայեց, շատ
նայեց Աննային, ու յերբ մայրը մի անգամ եկ կանչեց,
վեր կացավ ու ներս մտավ տուն:

Մի քիչ հետո Մարանենց պառավն յեկավ: Ու դեռ
չէյին քչփչացել իրար հետ մայրն ու Մարանենց Մի-
նան, յերբ ներս մտան հայրն ու մի ուրիշ յերկար
հասակով մարդ, վոր կռանալիս գլուխը դռանը զար-
կեց ու թոնթորաց:

— Ափի, ելի մեր յեզը պիտի ծախեն, — հորը հարցրեց Աննան: Ի՞նչ ցուրտ եյին այն մարդու մատները, յերբ նա ձեռքը մեկնեց և Աննայի թշերից բռնեց: Գոմում մի պառավ յեզ կար: Ամեն գարնան հայրը մտադրվում էր ծախելու, առնողները գալիս-գնում էյին, ու յեզը մնում էր գոմում: Այդպես էլ մնաց, մինչև վոր մի առավոտ գոմում անշնչացած տեսանք:

Թե ինչ կատարվեց այդ և հետագա որերում, Աննան չէր կարող հասկանալ: Ու մի որ էլ շատ միաբերին, Փառանձեմի համար նոր շորեր առան, յեկան հարևան ու բարեկամ, բակում կրակներ վառեցին ու մեծ կաթսանները դրին կրակի վրա:

Փառանձեմը լաց եր լինում: Աննան հենց վոր հեռանում էր նրա մոտից, ուրախ-ուրախ թռչկոտում էր: Յեկողները նրան միբզ եյին տալիս: Բայց յերբ մոտենում էր Փառանձեմին, ուրախությունը կորչում էր...

Մութը ընկնելուց՝ Փառանձեմը Աննայի հետ կամացուկ տնից դուրս յեկավ: Նա տան յետևին պահվեց, Աննան վազեց Սրբուհու մոտ: Այն իրիկուն նրանք քիչ խոսեցին: Հանկարծ մայրն յերևաց: Փառանձեմը աղաչեց, լաց յեղավ:

— Զան, ել չեմ անի: Սիրտս ուզեց:

Մայրն էլ լաց յեղավ Սրբուհու հետ: Հետո բաժանվեցին: Տան կողմը ծովելիս, Փառանձեմը յետնայեց: Սրբուհին էլ եր կանգնել իր տեղում: Յեվ յերբ տուն մտան, Աննան կամացուկ քրոջը հարցրեց.

— Բա Սրբուհին զիշերս բոստանում պիտի քնի...
Փառանձեմը կռացավ, համբուրեց Աննային, ար-
ցունքները կաթեցին նրա աչքերից:

Զուռնի ձայնը յերբ լավեց, Աննան դուրս թռավ:
Դարպասը բաց արին, ինչ վոր մարդիկ հարայ-հրոցով,
դուռնա-դհուով բակըմտան: Պարում եյին բակում, ծափ
եյին տալիս: Մեկը բարձր կանչում եր: Դհուի ձայնից
դըմբում եր տունը: Գնում-գալիս եյին, մեկը թե՛

— Ախի, կորի յե՛. վոսնատակ կլինես...

Աննան յեա յեկավ քոջը պատմելու, թե բակում
ինչ լավ են պարում, ինչքան շատ մարդ ե յեկել:

Փառանձեմին հագցնում եյին: Մըսում եր: Ծաղ-
կանկար շալը գցել եր ուսին, լուռ կանգնել: Բարեկամ
կանայք շորերն եյին շակում, սիրտ տալիս: Ինչո՞ւ
եյին մոմ դրել Փառանձեմի ձեռքին: Մոմը դո-
ղում եր, կրակը թռթռում եր: Բարակ քող եյին
գցել Փառանձեմի գլխին, և մոմի լույսի տակ, քողի
արանքից նրա դեմքը սպրդնած եր յերևում:

Մյուս առավոտ Աննան դարթնեց, զարմացած նայեց
չորս կողմը: Իր տեղաշորում չեր քնել, շորերը հագին
եր: Փառանձեմը չկար: Մայրը ուռած ու կարմրած
աչքերով ներս ու դուրս եր անում, հավաքում աման-
ները, կարպետները: Աննան նոտեց տեղաշորում, աչ-
քերը տրորեց, հետո նայեց մորը: Մայրը մոտեցավ,
կռացավ ու նրան համբուրեց: Արցունքներն ասես
մոր համբուրին եյին սպասում, վոր ծլլան: Յերազի
պես թվաց Փառանձեմի դեմքը լուսադեմին: Ականջին

ինչ վոր բան ասաց, պինդ համբուրեց: Իսկ Աննան տրտնջում եր, վոր քուէն տանում ե:

Նույն օրն ել գնաց քրոջը տեսնելու: Ուրիշ տուն եր, ուրիշ մարդիկ, և այդ ուրիշներէ մեջ լուռ ու անխոս Փառանձեմը: Յերկար հասակով մարդը գրկեց Աննային, ուզեց համբուրի: Բայց Աննան զուրս թռավ նրա գրկից, վազեց քրոջ մոտ: Բեղերն այնպէս ելին ծակում, և այնպէս վատ հոտ եր գալիս նրա բերնից:

Այդ տանը մնաց մինչև իրիկուն: Բաժանվելիս, Փառանձեմը նրան միրգ տվեց, կանչեց մի անկյուն և ասաց.

— Սրբուհուն կասես, վոր կիրակի օրը մեր բոստանում ինձ տեսնի: Համա տես, վոր ուրիշին ասել ես, ել քեզ տիկնիկ...

Լացը խեղդեց, չկարողացավ խոսքը վերջացնի:

— Նստեղ լավ չի, արի գնանք մեր տուն, — ասաց Աննան: Փառանձեմը ժպտաց:

— Դե, մուլթն ընկնում ա, գնա՛ բալիկ: Նանին հիմա մենակ ա: Խելոք կաց...

Գնում եր, գալիս: Մի քանի անգամ Փառանձեմը յեկավ իրենց տուն: Առաջվանը չեր: Աննան ուղում եր, վոր նստեյին թթենու տակ, հավաքում եր գուլն-զգուլն կտորներ, բայց Փառանձեմն ել առաջվա պէս սիրուն տիկնիկներ չեր սարքում:

— Ել հերիք ա, Աննա... Մարանենց պատերը սաղ թղթեցինք, — ասաց կինը, վորը Աննայի խմորած թղթերը փակցնում եր պատերին:

Կի՛նն ի՛ր պատմությունը դեռ չէր վերջացրել։ Աննան լավ չէր լսել նրա պատմածը... Յերկու ձիավոր ելին... Կարճիկ մարդը հենց նրանց տեսավ թե չե... Այդ ժամանակ Մարանենց պառավը դեռ ջահել աղջիկ է լինում...

— Աննա, համ գրուցին ահանջ արա, համ ել սրանից մի հաս գրի, բեմից կախ տանք, — ասաց պատմություն անող կինը, Աննային մեկնելով թղթի մի կտոր և ասլա բաց գիրքը։

Աննան գրքից պիտի արտագրեր մի քանի խոսք։ Փորձեց, լավ դուրս չեկավ... Տառերը խառնվում ելին իրար, շաղվում։ Թուղթը շուռ տվավ մյուս յերեսի վրա...

Ու մի ուր ել Աննան գնաց, Փառանձեմին անկողնում պառկած տեսավ։ Գնացել էր կորեկ քաղելու, թռել էր առվի վրայով, ճմացել էր վոտքը, թաթի խաղը դուրս էր ընկել։ Մինչև իրիկուն աշխատել էր արտում, յերեկոյան կաղալով տուն էր յեկել։ Մյուս որն անկողնուց վեր չէր կացել։

Փառանձեմը Աննային յերբ տեսավ, ասես սիրտը բացվեց։ Վերմակի մի տուտը բարձրացրեց, Աննան թեք ընկավ նրա կողքին։ Մի կին տաք մոխիր էր լցնում պարկերի մեջ և շուտ-շուտ մոխրով լի պարկերը դնում Փառանձեմի ուռած վոտքի վրա։ Գույրը ցավից անքում էր, կինը սիրտ էր տալիս։

Այդ որը մայրն էլ յեկավ։ Աննան անչափ ուրախ էր։ Նրան թվում էր, թե ուրիշի տանը չեն, այլ իրենց։ Փառանձեմը սուտ է պառկել, վոտքը չի յել ցավում։

Այնպես եր ուզում գլորվել ու խաղալ նրա վերմակի վրա, ինչպես առաջ, յերբ միատեղ եյին քնում:

Մյուս որը Մարանենց Մինան յեկավ: Սպասում եյին դալլաք Սիմոնին: Փառանձեմը մաշվել, դեղնել եր: Գիշերը քունը չեր տարել: Յերբեմն տնքում եր, բայց և վոչ մի խոսք չեր ասում: Դալլաք Սիմոնն յեկավ. վերմակը վեր քաշեցին, և Աննան տեսավ քրոջ ուռած ու սպիտակ վոտքը: Իրեն դուրս տարան:

Բակում ուրիշ յերեխաներ եյին խաղում: Աննան կանգնել եր ու նայում եր նրանց, յերբ հանկարծ ականջովն ընկավ քրոջ ճիչը: Վազեց դեպի դուռը, հրեց. դուռը ներսից փակել եյին: Փառանձեմը ցավից ծկլթում եր, բարձր կանչում: Աննան դռան մոտ լաց եր լինում, ուսով դուռը հրում, բռնեցքներով դարկում: Ներսից վոտնաձայն եր լսվում, գնում եյին, դալիս, ամանների շրխկոցի ձայն եր լսվում:

Դուռը հանկարծ բացվեց: Մի կին արնով լի տաշտը դուրս եր տանում: Աննան, ներս վազելիս, կալավ տաշտին, քիչ մնաց տաշտն ընկներ կնոջ ձեռքից:

Փառանձեմն աչքերը բաց ու խուփ եր անում: Սպիտակել եր յերեսը, շրթունքները կապտել եյին: Աննան դարմացավ, թե ինչու Փառանձեմը նայում ե ու իրեն վոչինչ չի ասում, չի կանչում՝ կողքին նստեցնում: Դալաք Սիմոնը արնոտ ածելին վերմակի ծայրին եր քսում և հույս եր տալիս, վոր յերկու որից ուռուցքը կքաշի:

Մայրն անխոս եր: Կռացել եր, յերբեմն ձեռքով սրբում եր Փառանձեմի ճակատի քրտինքը: Միայն

Մարանենց Մինան եր, վոր դալլաքի հետ զրուցում եր և մի պատմություն անում, թե ինչպես տարիներ առաջ մի ուրիշի գլխին ել այդպիսի փորձանք ե պատահել և թե ինչպես եր նա առողջացել:

— Փորձանք ա, կպատահի... Մարդս վոր կա, մի անգիտուն հեյվան ա... Միայն տերը կարող ա փորձանքը իմանա:

Սակայն որեցոր ուռուցքը շատացավ, վերքը թաքախոտեց: Փառանձեմը դժվար եր շնչում, չեր կարողանում տեղում շարժվել: Վոչ ուտում եր, վոչ խմում և վոչ ել խոսում: Յերբեմն աչքերը բաց եր անում, նայում սրան նրան, շրթունքները շարժում, բայց ձայն չեր լսվում, թեկուզ կռանում ել եյին և ականջները մոտեցնում բերանին:

Ու մի անգամ մայրը նայեց աղջկա դեմքին, շարժվող շրթունքներին, Աննային ասաց.

— Սրբուհուն ա ուզում, Աննա, գնա կանչի...

Յերբ Սրբուհին ներս մտավ, Փառանձեմը ժպտաց: Չկարողացավ վոչ մի խոսք ասել:

Աննան տեսավ, թե ինչպես Սրբուհին, աչքերը սրբելով, դուրս յեկավ սենյակից, մի անգամ ել յետ նայեց բաց դռնով և նրան կանչեց:

— Գիշերս գնանք մեզ մոտ, Աննա, նանիդ ու հերդ եստեղ են մնալու:

Առավոտ կանուխ, յերբ Սրբուհու հետ միասին Աննան մոտեցավ Փառանձեմենց բակին, ներսից վայնասունի

ձայն լսեցին: Սրբուհին թողեց Աննայի ձեռքը, և մազերը քանդելով, ներս վազեց: Փառանձեմը մեռել էր...

— Ինչ յեղավ, Աննա, հօր, եդ ինչ ե աչքերդ ջրակալած են, — հարցրեց կինը, վոր պատմությունն արդեն վերջացրել ու նայում էր, թե ինչպես ե Աննան շուռ ու մուռ տալիս թողվել:

Աննան փղձկաց, արցունքները թափվեցին սպիտակ թղթի վրա:

— Ինչո՞ւ յես լալիս, Աննա... Գիժ հո չե՞ս... Եզուց մարտի 8-ն ե, դու ճառ ես ասելու...

— Հեչ, միտս յեկավ մեր Փառանձեմը, — ասաց Աննան և արցունքները սրբեց: Տիրեց լռություն:

— Թե վողջ մնար, հիմա մեր միջի առաջավորը կլիներ...

— Ենքան եղպես անաերունչ ու անխոս մեռել են... Ինչ եր մեր հալը, կարո՞ղ են հիմա զոռով պսակեն, դալլաք Սիմոնին կթողնեյի՞նք, վոր նշտարեր...

Աննան ունքերն իրար հավաքեց, մոտեցրեց թանաքամանն, ու փեսուրի ծայրով թղթի վրա մեծ տառերով գրեց.

խորհրդալիս
իշխանույթունը
Տեց անպարույթուն
Ինքեց Կեցեց և
Տարդի 8-ի դռնը

Հետո վեր կացավ, պրածը կախեց բեմի ճակատից, մի քիչ նայեց ու թեթևություն զգաց:

Մութ եր, յերբ կին ու աղջիկ ցրվեցին գյուղի ծուռ ու նեղլիկ փողոցներով: Ու հեռվից իրար կանչում եյին՝

— Աղջկերք, եգուց կանուխ կգաք, մարդ շատ կլինի, բոլորին իմաց կանեք...

Աննան քայլում էր մյուսների հետ: Վճռական և ուրախ շեշտ կար նրա ձայնի մեջ, յերբ ընկերներից բաժանվելուց հետո գյուղի խաղաղ փողոցում բարձր կանչեց՝

— Աղջկերք, վաղը մարտի 8-ն է...

ՆԱՄԱԿ ՌՈՒՍԱՑ ԹԱԳԱՎՈՐԻՆ

Իրիկնապահին՝ Արթին պապիս նստելու տեղը կամարակապ դարպասի նիշն եր, վորի ներքևի մասը գետնից մի մետրաչափ բարձր կոկիկ տաշած եր, քարե աթոռի պես սարքած:

Կնստեր իր տեղը, յերկու ձեռքով հոնի կարմիր մահակի կոթից բռնած, գլուխը մի կողմի վրա կթեքեր, և յեթե ղրուցընկեր չունենար, ինքն իրեն կխոսեր ու քթի տակ կժպտար: Նրա կապույտ աչքերը ժպտալիս փոքրանում էին, և աչքի տակ մանրիկ, բարակ կնճիռները ծալվեծալ շարվում էին կողք-կողքի, ախոսների պես:

Դարպասի մոտ իրիկնապահին նստելը պապիս հին սովորությունն եր: Կովերը արոտից եյին տուն գալիս, յեզները՝ վարից, հոգնած ու դանդաղ քայլերով՝ պառավ ատամների տակ ծամելով ճամբրի յեղրից փրցրած մի փունջ խոտ: Ու նստած տեղից մեկ ել տեսար մեկն ու մեկին մի բան պատվիրեց.

— Եզուց Ալա յեզը վարի չտանեք, — կամ թե՛

— Մի տեսեք են քուռակն ինչի՞ յա կաղում:

Հետո պիտի վեր կենար, ցրված խոտը հոնի փայտով հավաքեր, մոտեցնել Ալա յեզին, կամ կաղ քուռակի վոտքը շոյեր:

Մուլթին ընկնելուց ժամի զանգերը ծննդում եյին։ Առաջին ծննդոցին փափախը պիտի հաներ, խաչակնքեր, թեկուզ այդ պահին Ալա յեղան կողքին ել կանգնած լիներ։ Յեւ խաչակնքելիս, հոնի փայտը ձեռքից բաց չէր թողնում։

Մենք բոլորս ել դիտեյինք, վոր խաչակնքելուց հետո պապս ձայն ե տալու.

— Նազու աղջիկ, դռները բաց արա...

Նազու աղջիկը տատս եր, ծերությունից մի քիչ կռացած, սկանջի մեկն ել խուլ։ Յեւ Նազու աղջիկը դռնակը պիտի բաց աներ. դռնակը պիտի ճռռար, ծլվստար, ինչպես սայլի անիվը սառույցի վրա։

Գռան շեմքին նստելը մի ուրիշ նպատակ ել ուներ։ Գյուղի մեծ փողոցը մեր տան առաջոցն եր անցնում։ Ուրիշ գյուղից յեկողը առաջին անգամ մեր տան կողքով պիտի գնար։ Անց ու դարձ անողները, հանդից տուն դարձողները՝ վորը մի խորձ խոտ շալակին, վորը՝ լուծի կապերն ուսին ու բեզարած յեզներն առաջն արած, վորը՝ եշի վրա, վոտները գետնին քսելով, — մի խոսքով, իրիկնապահին ով անցներ փողոցով, պապիս «բարի իրիկուն» պիտի տար։ Պապս ել նրանց պիտի հարցներ, թե վարը պրծան, կամ թե սարի այս ինչ խոտն ինչպես ե։ Ու մենք զարմանում եյինք, թե վորտեղից գիտի նա՝ ով ուր ե գնացել և ինչի։ Մի անձանոթ մարդ յեթե անցներ փողոցով, պապս հանկարծ մեզնից մեկն ու մեկին կասեր.

— Հենց եր դարիբ մարդ լինեիր... Մի վազի, կանչի, թող մեր տունը գա...

Վաղուամ եյինք, և մինչև չիմանայինք, թե ում հյուրն ե, նրան բաց չեյինք թողնում:

— Պապի, են դարիբը Իսաջանենց ղոնաղն եր, նրանց տուն գնաց:

Յեմ պապս պիտի միտք աներ, թե նորեկը Իսաջանենց վորի հյուրն ե, յէրբ ե յեղել նրանց տանը, ինչ ծանոթություն կա նրանց մեջ: Յեթե կասկածեր, կնոջը պիտի հարցներ:

— Նազու ազջիկ, հերո՛ւ յեր թե մեկ ել տարին, են վոր Իսաջանենց Աղամյի տղան սարուշենցի բրուտին բերեց: Են դարիբը նմանեցնում եր սարուշենցի բրուտին:

Տասս, յեթե խուլ ալանջն եր դարձրել նրա կողմը, պիտի գլուխը թեքեր, մի անգամ «հը» ասեր ու նոր միայն իր կարծիքը հայտներ սարուշենցի դարիբի մասին:

Տավարը տեղաց անելուց հետո, յեթե ամառվա գիշեր եր, պապս տնքտնքալով պիտի բարձրանար թախտը, արխալուղի կոճակներն արձակեր ու մի սպիտակ շոր գլխին կապեր, արտում շոգ ցերեկին հունձ անողի պես: Հողե գավաթի մեջ սառած սպասից մի քանի գդալ ուտելուց հետո պիտի թիկներ բարձի վրա ու քներ:

Առավոտ ծեզին ամենից կանուխ նա յեր վեր կենում: Քաղցը քնի մեջ, մանավանդ յերբ լուսաբացի

դռնի եւ մի քիչ պաղեցնում եր ողը և քունն ավելի անուշ դարձնում, պապիս ձայնն ելինք լսում.

— Դե՛ վեր եք, հրեն ե՛, արեւը դուրս յեկավ հա...

Մենք ավելի ներս ելինք շուրարվում, կոլովում վերմակի մեջ ու սկսում սուտ խումիացնել: Ու մեկ ել մի ձեռք վերմակի տակ խողտացնում եր մեր վոտքերը, նրբանի կաշին. ծլոնգ ելինք անում, նստում անկողնում ու ճմռում քնափ աչքերը:

— Դե հա, վեր եք... տղամարդն ել եղբան քնի... հրես ձմեռը ենքան արջաքուն տաք... — ասում եր ու հոնի փայտի ծայրով դիպչում մեր մարմնի բաց մասերին, փշաացնում, ինքն ել մեզ հետ ծիծաղում:

— Վեր եք, յես ձեր ժամանակ կարգին տղամարդ ելի... Հրես ձեր պսակվելու վախալ մոտենում ա հա, վեր եք...

Մենք այն ժամանակ 8 — 10 տարեկան յերեխաներ ելինք: Ու պիտի վեր կենայինք, քնաթաթախ աչքերով չջոկեյինք, թե ով ում արեխն ե հագնում, պիտի կըռվեյինք իրար հետ, թե ով ե յեզները տանելու, ով ե վարի գնալու: Բայց, իհարկե, ավելորդ եր մեր խոսքն ու զրույցը, վորովհետեւ պապս արդեն վորոշել եր աշխատանքը, իսկ Նազու աղջիկը մեր պաշարը կապել եր, շարել բակում տնկած ցից փայտերի վրա:

Յեւ մեն արեծաղի սկսում եր դյուղի առորյան՝ չափած, հաշված:

Ձմեռն եր լավ: Աշխատանք քիչ կար, տավարը դոմուֆն եր, խոտն ու դարմանը մարագում: Պապս ել

դարպասի քարին չեր նստում, վոչ ել պառկում եր բաղում՝ թախտի վրա: Նրա փոխարեն, արև որերին, հավերը, սառած գետինը կոխ տալով, մոտենում եյին, վիզները յերկարում, թռչում ու շարվում թախտի վրա, գլուխները ծածկում թևի տակ:

Պապս քուրսու մոտից չեր հեռանում: Շատ քիչ անգամ կմտներ գոմը, իսկ գյուղի հրապարակը զնալու սովորությունը չուներ: Կնասեր, մի շալ ել ուսին կգցեր և կմտմտար, յեթե մենակ լիներ, կժպտար քթի տակ՝ բարի և անչար մարդու ժպիտով:

Ձմեռ որերին հյուրն անպակաս եր: Ով ել լիներ, ինչ գործով եր լիներ, մի որվա փոխարեն, յերկու-յերեք որ եր պահում: Ու յեթե հեռու գյուղերից մեկն ու մեկը, իր վաղեմի ծանոթը կամ թուրք «քիր-վան» նրան այցի գար, մեր տունը դառնում եր հարսանքատուն: Նստում եյին մինչև աքլորականչ, հին անցած որերից պատմում, իրար հարցնում, մեռած մարդկանց վերհիշում, վաղուց անցած դեպքեր ու անթիվ անհամար պատմություն:

Մենք ել նստում եյինք այնքան, մինչև քունը հաղթեր, գլուխներս կախ եյինք անում քուրսու թախտին, մինչև տատը բոթեր մեզ, զարթնեցներ ու վեր կենայինք, վորպեսզի՝ վերմակի տակ պառկած՝ մի քիչ ել լսեյինք նրանց զրույցը:

Մոտիկապաշտ ու նահապետական վարք ու բարքով մարդ եր: Այնքան անգամ եր պատմել իր գլխով անցածը մեզ ու հյուրերին: Յեվ հենց խոսքի կծիկը

յետ տար թե չե, մենք պիտի իմանայինք, թե վորն
ե պատմում՝ այն, ինչ յեղավ գյուղի ներքեի ավերակ
մատուռում, յերբ ջահել ժամանակ ընկերների հետ
գրազ եր բռնել, գիշերով գնացել, վոր փափախը դնի
մատուռի ներսում, ու մի աղվես դուս եր թռել, վա-
խից գյուղի ճանապարհը կորցրել ու մինչև լույս բոս-
տաններում պտույտ եր տվել. կամ այն, թե ինչպես
սարում գայլերը հարձակվել են ձիու յերամակի վրա,
ինքը պահվել եր ձիերի արանքում, մի կերպ ապաս-
տվել: Յեվ պապս պատմությունն անելուց միշտ՝ կամ
ջահել որերին յերանի պիտի տար, կամ ել առանձին
շեշտ տալով խոսքին, հայտներ, թե՝

— Աշխարքս միշտ կմնա, ասա մարդը սևերես
չլինի...

Աշխարհից, չար ու բարուց անտեղյակ միամիտ
յերեխաներ եյինք: Ու մեզ համար ամենից հզորն ու
սարսափելին գյուղի գզիրն եր: Տանուտերը, վոր Լա-
րեան գյուղում եր նստում, մեր գյուղի գործերը
գզիր Իբիշի ձեռքով եր տեսնում: Մեկ ել կանկվեր
կտուրին, կամ կկռանար յերդիկի վրա ու կկանչեր.

— Բյոխվից հրաման կա... տերության խարջը յե-
րեք որում ուզում են: Չտվողին՝ Սիբիր...

Յեթե հրամանը հաւարակ ել լիներ, Իբիշը սպառ-
նալիքով պիտի վերջացներ խոսքը: Վոչ մի խնդիր,
վոչ մի աղերս չեր կարող կակղեցնել նրա սիրտը:

— Ուզում ես թագավորի հողից ինձ քոչացնես...
Ձե, չե, բեր: Յես ինչ պատասխան պիտի տամ քոխ-

վին: Ուզում ես խալիսի մեջ ինձ խայտառակ անի:
Ձե, չե, բեր, չբերողին՝ Սիբիր...

Գլիր Իբիշը մեզ սարսափելի ու հզոր եր թվում,
վորովհետև պապս, վոր մեր աչքում անվախ մարդ
եր, գայլի հետ կոխ կացած, — պապս ել եր խեղճա-
նում, յերբ գլիրը կանչում եր յերդիկից, կամ թե
մոտենում եր դարպասի քարին նստած պապիս, շատ
չոր ու կոշտ կերպով հայտնում տանուտերի հրամանը:
— Աղ ու հացը քուացնի աչքերդ, Իբիշ...

Պապս եր ասում, յերբ գլիրը հեռանում եր այն-
քան, վոր ել նրա խոսքը չեր լսի:

Յեվ ամեն անգամ, յերբ դար ու գնար Իբիշը,
պապս տնքալ եր սկսում, դեմքի ժպիտը կորչում եր,
մոռանում եր մեզ ել, տունն ել, յեղն ու կոփն ել:
Ամեն մի այցից հետո նա խոր թառանչով պիտի ասեր.

— Ախ, Յեգոր, մի եստեղից դուրս գայիր... Յարաբ,
աչք ա լինելու քեզ տեսնեմ:

Այդ վոր ասեր, մենք ել եյինք տխրում, թեկուզ
մեզանից վոչ վոք չեր տեսել մեր քեռի Յեգորին, վո-
րին տարիներ առաջ բռնել ու աքսորել եյին: Մինչև
վերջն ել հայտնի չեղավ, թե ինչու յեն նրան բռնել:
Գիտեյին միայն, վոր գինվոր յեղած ժամանակ ընդ-
դիմացել ե, իբրև թե հրացան քաշել: Մեզ համար
մոլթ եր այդ պատմությունը, չեյինք տեսել վոչ
նրան, վոչ ել գիտեյինք այն յելկիրը, վորտեղ, ինչ-
պես պապս եր ասում, «ամառ, ձմեռ՝ ձյուն ե»: Իր
վորդու մասին պապս չեր ուզում խոսել մեզ հետ, և

յեթե ձմրան զիշերներին, քուրսու մոտ նստած, հյու-
րերից մեկն ու մեկը պատահմամբ հիշեցներ նրան
այդ մասին, անզգույշ հարց տար, պապս «եհ» պիտի
աներ, ուսերը թոթվեր և մի քիչ լուռ մնալուց հետո
այլ զրույց աներ:

Այդ դեպքը մի ստվեր եր մեր լույս որերի վրա:
Մեծերը տխրում եյին, տատս սանդուղում պահած
վորդու գուլպաներին նայելիս, աչքերից ծլլացնում եր,
գլուխն յերերում: Յեվ յեթե հարցնեյինք նրան, թե
հեռու յե նրա տեղը, պատասխանի փոխարեն պիտի
կռանար, համբուրեր մեզ, մի-մի բան ել ձեռքնե-
րիս գներ, մեզ ուրիշ խոսք ասեր:

Սակայն ամիսներով մոռացվում եր այդ պատմու-
թյունը: Վար ու ցանքի յետևից եյինք ընկնում, լու-
սաբացից մինչև իրիկուն աշխատում եյինք, և մեզ
թվում եր, թե մեր տանը վոչինչ չի պատահել, վոչ
վոք չի պակասել, վոչ մի հոգս չի ծանրացել մեր
տան գլխին:

Բայց հերիք եր մի աննշան դեպք, վոր պղտո-
րեր պապիս սիրտը, ու մեզ ել դարձներ մո-
լոր: Գալիս եյին հյուր, ու հանկարծ գալիս եր
և մեկը, վորի հետ քեռիս ընկերություն եր արել,—
միասին վոչխար են պահել, կամ գնացել են անտա-
ռից գերան բերելու: Յեվ քեռուս հին ընկերը այդ
գիշեր մեր տունը պիտի դարձներ սգի տուն, պապս
ընկճված ձայնով պիտի խոսեր նրա հետ, ավելի շատ
հառաչեր, իսկ տատս նրան պիտի հյուրասիրեր առան-

ձին գործով և ամանը կերակրով լցնելիս, պիտի ար-
ցունք կաթեցներ տաք ապուրի մեջ:

Սարսափելին անհայտությունն եր և այն հակասա-
կան լուրերը, վոր մերթ ընդ մերթ լավում եյին հա-
րեան գլուղերում և վորպես փսփառել հասնում պա-
պիս կամ տատիս: Մերթ լսում եյինք, վոր նրան
տեսնող ե յեղել, այս ինչ քաղաքումն ե ապրում
ուրիշի անունով, պապս ձի յեր նստում, գնում լուրը
ստուգելու և հուսահատ վերադառնում: Մերթ պատ-
մում եյին, թե սահմանն անցել ե, գնացել Իրանի
հողը, իբր թե նամակ ե ուղարկում, բայց նամակը
բռնում են, տեղ չեն հասցնում:

Սոսկալին այդ անհայտությունն եր, վորովհետև յեթե
ստույգ իմացվեր, վոր նա յել չկա, լաց կլինեյին ու
մորմոքը կհալվեր տալիների հետ: Անթեղնած կրակ
եր նրանց վիշտը, վոր մերթ բոցավառվում եր, վոր-
պես պայծառ հույս, մերթ դառնում մարմրին տվող
տկար կայծ:

Պատահում եր, վոր ձմրան գիշերին մեզնից մեկն
ու մեկը հանկարծ զարթնում ու զլուխը հանում եր
վերմակի տակից: Այդ գիշերներին շատ անգամ եյինք
տեսնում տատիս ու պապիս քուրսու մոտ նստած՝
ննջելիս: Տատս հանկարծ սթափվում եր, աչքերը
տրորում, մոտեցնում բրնձով լի ամանը, մի բուռ
բրինձ թափում քուրսու կարպետին, մատով մեկ-մեկ
բրինձն ընտրում: Խոսում եյին իրար հետ, համարյա
ամեն գիշեր նույն ձևով, նույն հանգով:

— Բա ի՞նչ տասաց:

— Կտեսնեմ, — ասում է, — շատ ա դժվար...

— Հը՞:

— Դժվար ա, դժվար...

— Տվածնիս աչքերն առնի, բա հիմա ինչ ա ուզում...

— Ճարներս ի՞նչ, պիտի տանք... Տեսնենք մի խա-
բար կրերի...

Ու մենք հասկանում եյինք, թե կա մի մարդ, վոր
յեթե մտքում դնի, ստույգ լուր կրերի Յեգոր քեռուց:
Ո՞վ եր այդ մարդը, մենք չգիտեյինք: Հայտնի յեր,
վոր յերբեմն զգիր Իբիշը մեր անից յուղ ու պանիր
եր տանում նրա համար: Մի անգամ ել յերկու վոչ-
խար տարավ ու հենց գոմի շեմքին յերդվեց, վոր
անպատճառ կասի նրան: Գզիրը միջնորդ եր, վոչ-
խարը քեց հարեան գյուղը, վորտեղ ապրում եր տա-
նուտերը և վորի տանը շատ հաճախ լինում եր պրիս-
տավը:

Աշնան մի որ պապա, վոր առավոտ կանուխ ձի յեր
նստել ու գնացել հարեան գյուղը, ուրախ-ուրախ
ձիուց իջավ, սանձը շտապով հանեց ձիու գլխից, ու
մինչև ձին ներս կմտներ գոմի դռնով, շտապեց մեզ
հայտնելու, վոր տանուտերից հաստատ տեղեկա-
ցել է, վոր քեռիս վողջ է և դտնվում է այս ինչ քա-
ղաքում:

— Անունն ի՞նչ եր են անտերի... Տես է, հուշ եմ
ասել: Լեզվիս պռկին եր, ամբողջ ճանապարհին ասում
եյի, վոր մտահան չանեմ:

Հարկավոր եր խնդիր ուղարկել ամենաբարձր տեղը հենց իրեն՝ ռուսաց թագավորին, ինչպես ասել եր տա- նուտերը:

Մեզ հեքիաթի պես եր թվում պապիս պատմածը: Յեվ մինչդեռ տատա ուրախությունից շփոթվել ու անվերջ աղ եր լցնում ապուրի մեջ և խառնում, մենք զարմանքով եյինք նայում մեր կարճիկ, մազը սպիտակված պապին, վորի կապույտ աչքերը պայծա- ռացել, վառվում եյին հույսից, հրճվանքից:

Ինչպէս ե գնալու նամակը:

— Պապի, թագավորը նամակդ վոր ստանա, ի՞նչ պիտի անի:

— Կկարդա, հրաման կտա պրիստավին, վոր Խուր- շուդով Յեգորին վորտեղ վոր ե սաղ- սալամաթ հաս- ցրեք իրեն հորը:

— Բա վո՞նց ա գնալու նամակը:

— Եհ, դուք հլա աշխարքի վորտեղն եք: Փոշտ կա, յասաուլ կա, պրիստավ կա: Տանելու յեն, թա- գավորի ձեռքին դնեն: Քյոխվան ասում եր, վոր պտի լավ թղթի վրա գրել տաս, զալամն ել վոսկի պիտի լինի, թե չե ընդունիլ չեն:

Ու մանկան վառ յերևակայությամբ պարզ տես- նում եյինք վոսկե գրիչը, վոր պապիս խնդիրքն ե գրում սպիտակ թղթի վրա, և խոսքերը պսպղին են տալիս, նամակը թռչունն իր թևով, սարերի վրայով հաս- ցնում ե վոսկի մի տուն, նամակը դնում ե թագա- վորի ձեռքին:

Այդ իրիկուն սառտս պանրի յուղոտ կտորները ջուկեց, լցրեց մի մորթու մեջ, բերանը պինդ կապեց։ Յեւ յերբ պապս պատմիրեց պոչը ծաղիկ յերինջին առավոտ կանուխ լավ խոտ տալ, մենք հասկացանք, վոր նա յուղ ու պանրի հետ քաղաք ե տանելու և պոչը ծաղիկ յերինջին, վոր մեր բոլորի սիրելին եր, մեր աչքի լույսը։

Սակայն վոչ վոք չառարկեց։ Առավոտ կանուխ բոլորս վոտքի եյինք և մեզանից ամեն մեկն աշխատում եր մի քիչ ել շոյել յերինջի մեջքը, խոտի մեջ յեղած չոր ծաղիկները ջուկել և տալ նրան։ Պապս ձիու թամբին կապեց յուղն ու պանիրը և յերինջին առաջ արավ։ Դարպասից դուրս գալուց, յերինջը յետ նայեց գոմի կիսաբաց դռնին ու բառանչեց։ Գոմից նրան ձայն տվեց պառավ Սոնա կովը։

Յերբ ձին ու յերինջը ծածկվեցին բոստանի պատերի յետև ու միայն պապիս փափախն եր յերևում, վոր ասես սև կատվի պես վազում եր պատի վրայով, մի քիչ ել կանգնեցինք ու մեկ-մեկ ներս մտանք։ Տառտ սանդուղի առաջ կանգնել, հանում եր գուլպաները, իրծքին սեղմում, որորվում, ասես գուլպաներ չեյին, այլ վորդու գլուխը։

Յերկու որ հետո պապս վերադարձավ։ Միրդա-Դավիթին եր գրել տվել խնդիրքը ու տանուտերի ոգնությամբ հանձնել փոստին։ Պոչը ծաղիկ յերինջն ել եր դնացել, յուղն ու պանիրն ել։ Փոխարեն պապս բերել եր թղթի փոքրիկ մի կտոր, վոր տվել եյին նրան նամակ ընդունելուց հետո։

— Նազու աղջիկ, լավ տեղ դիր, աչքի լույսի պես պահիր: Պատասխանն եղ թղթովն ա գալու... Թե վոր կորանվ...

Յեւ վոքրիկ թուղթը, վոր մի քանի կտորի մեջ փաթաթելուց հետո տատս դրեց սանդուղի մի անկյունում, մեզ համար դարձավ և ամենից թանգը, և յերկյուղալին:

Ինչ կար այդ փոքրիկ թղթի մեջ, ուր ե մեր պոչը ծաղիկ յերինջը, մորթեցին թե բառանչում ե ուրիշի գոմում: Միտք եյինք անում այնքան, վոր հոգնում եյինք, քնում ու յերազի մեջ տեսնում, վոր յերինջը խոտի տեղ թուղթ ե ուտում ախոռում...

Մի ձմեռ անցավ, նամակի պատասխանը չեկավ: Ամբողջ գյուղը գիտեր այդ մասին, և պապս մի տեսակ պարծանքով եր ասում, վոր ինքը ոռոսաց թագավորին նամակ ե գրել: Մեր տուն հյուր յեկողներին նա պատմում եր՝ թե ինչպես ե Միրզա-Դավիթը գրել:

— Ե, մենք ել ասենք ապրում ենք: Ենպես դալամ ունի անիրավը... Ինձ վոր տեսավ, յերեսիս նայեց, թե Արություն ապեր, ուզում ես ասեմ, ինչի՞ յես յեկել ինձ մոտ: Ասաց թե դու ուզում ես, վոր թագավորին նամակ գրեմ Յեզորի մասին: Մնացի չորացած: Վերջը գրեբը բաց արեց, կարդաց, կարդաց, մինը դրեց, մյուսը հանեց, որենքը դառավ: Վոսկի դալամը դրեց թղթի վրա... Մի զարմացք եր վոր... Ե-դպես ել գիր, եդպես ել զորություն...

Հոգին ել իր հիացմունքն եր հայտնում Միրզա-
Դավիթից, և սլառամում, թե ինչ հրաշք գործեր ե կա-
տարել նա:

— Նրա դալամը քարին ել դնես, քարը կճաքի...

Զմեռն անցավ: Ամենից անհամբերը մենք եյինք:

— Պապի, բա պատասխանը ինչո՞ւ չի գալիս...

— Այ վորդիք: հենց իմանում եք թե թագավորը
ունի չունի եզ հոգն ունի: Կռիվ կա, ժողովուրդին
կերակրել կա: Որը յես հազար ասեմ, դու յերկու
հազար իմացի. եղքան նամակ ու խնդիրք ա ստա-
նում: Հալքաթ մի որ ել մերը ձեռքը կհասնի... Բա
ես թուղթը ինչի՞ համար են ավել... Շղպես ել վրան
գրած ա. — Արություն Խուրշուդովից նամակ ուսաց
թագավորի վրա:

Գարունը յեկավ: Մի որ ել գլիր Իբիշը ձայն ավավ,
վոր հարեան գյուղում ժողով կա:

— Թագա պրիստավ են դրել, այ ժողովուրդ, թագա
քյոխա յեն ընտրելու, ասունը մի մարդ: Զեկողին՝ Սիբիր:

Տանուտերի ընտրության պապս չգնաց: Ալա յեզը
այդ որը տնքում եր, քթածակերից փախնքախառն
արյուն եր գալիս: Պապս հաճախ գոմն եր գնում, նա-
յում յեզան, պատվիրում վոր տաք մոխիր բերեն կամ
ել ժամերով շոյում եր մեջքը, փաղաքշական խոս-
քեր ասում:

Մի քանի որ անց, յերբ հիվանդ յեզը վոտքի յեռ
կանգնել, ու վոտքերը զգուշությամբ փոխելով, հոտ-
ը

Լսողն եւ իր հիացմունքն եր հայտնում Միրզա-
Դավիթից, և պատմում, թե ինչ հրաշք գործեր ե կա-
տարել նա:

— Նրա դալամը քարին եւ դնես, քարը կճաքի...

Ձմեռն անցավ: Ամենից անհամբերը մենք եյինք:

— Պապի, բա պատասխանը ինչո՞ւ չի գալիս...

— Այ վորդիք, հենց իմանում եք թե թագավորը
ունի չունի եդ հոգսն ունի: Կուի՞ր կա, ժողովուրդին
կերակրել կա: Որը յես հազար ասեմ, դու յերկու
հազար իմացի. եղբան նամակ ու խնդիրք ա ստա-
նում: Հալքաթ մի որ եւ մերը ձեռքը կհասնի... Բա
եւ թուղթը ինչի՞ համար են ավել... Նդպես եւ վրան
գրած ա. — Աբուլթյուն Խուրշուդովից նամակ ուսաց
թագավորի վրա:

Գարունը յեկավ: Մի որ եւ գլիր Իբիշը ձայն տվավ,
վոր հարեան գյուղում ժողով կա:

— Թագա պրիստավ են գրել, այ ժողովուրդ, թագա
քոխվա յեն ընտրելու, աունը մի մարդ: Ձեկողին՝ Սիրիլ:

Տանուտերի ընտրության պապս չգնաց: Այլ յեզը
այդ որը անքում եր, քթածակերից փալինքախառն
արյուն եր գալիս: Պապս հաճախ գոմն եր գնում, նա-
յում յեղան, պատվիրում վոր տաք մոխիր բերեն կամ
եւ ժամերով շոյում եր մեջքը, փաղաքշահան խոս-
քեր ասում:

Մի քանի որ անց, յերբ հիվանդ յեզը վոտքի յեռ
կանգնել, ու վոտքերը զգուշությամբ փոխելով, հոտ-

տում եր դետինն՝ ու բակի քարերը լիզում, պապը
իր սովորական տեղում նստած, հոնի մահակին
հենած, աչքը ճանապարհին եր, հանդից տուն դար-
ձողներին: Ու մեկ ել յերեաց գլիր Իբիշը, մոտեցավ
ու ասաց.

— Թագա պրիստավը քեզ եզուց առավոտ կան-
չել ա: Վախտով ենտեղ լինես: Թե չե... ասում են
չար մարդ ա...

— Խեր լինի, Իբիշ...

— Հաստատ տեղեկություն չունեմ. ինձ միայն
հրամայված ա եղպես...

— Ո՞վ ասեց քեզ:

— Թագա քյոխվեն, Մուքեւանց Առստամը...

Պապս ել վոչինչ չհարցրեց: Իբիշը հեռացավ, լավ
չեր վոր Առստամն ե ասել: Հին հաշիվ ուներ նա
պապիս հետ:

— Ի՞նչ եր ասում են բայդուշը, — հարցրեց տատա:

— Առստամը կանչել ա, Թագա քյոխվան:

— Հը՞. — պապս նորից կրկնեց:

— Պատասխան յեկած չլինի՞, — ասաց տատա:

— Կարող ա, վախտն ա, յեկած ել չլինի, հրես վոր-
տեղ վոր ա կհասնի: Համա ասեց պրիստավն ե կան-
չում... հը՞ — դարձավ նա մեղ: Մենք հաստատեցինք,
վոր Իբիշն այդպես եր ասել, և վորպեսզի ավելի ստույգ
իմանանք, պապս մեղ ուղարկեց Իբիշի մոտ մի անգամ
ել հարցնելու: Իբիշը նախ թոնթորաց, թե չենք թող-
նում, վոր հանգիստ հաց ուտի, ապա՝ բեղերը սղալե-

լով մեզ հայանեց, վոր պապիս կանչողը պրիստաֆե ե, բայց ինքը հրամանը ստացել ե Մուքելանց Առատամից:

— Հենց քու ստածն ա լինելու, նազու աղջիկ, — ասաց պապս, մեզ լսելուց հետո: — Յերեկ պատասխանը յիկել ա, կամ ո՞վ գիտի թագավորի կողմից մի հարցմունք ունի:

Քնելուց առաջ պապս պատվիրեց ինձ առավոտյան ավելի կանուխ վեր կենալ: Յես նրան պիտի ուղեկցեյի, ձին պիտի պահեյի, մինչև պապս ներկայանար պրիստամիկն: Ուրախությունս անչափ եր: Յես պիտի տեսնեյի հարևան գյուղը, պապիս թարքին նստած յես պիտի բարձրանայի սարի գագաթը, վոր մեր բակից անչափ հեռու յեր յերևում: Վերջապես յես պիտի տեսնեյի պրիստամիկն: Այս մտքին անցնելիս, ուրախությունը տեղի յեր տալիս կասկածի, յերկյուղի:

Լուսաբացին տատիս մի անգամ ձայն տալուց իսկույն վեր թռա ե արագ-արագ հագնվեցի: Պապս բուհում ձիու սանձն եր հագցնում: Քիչ հետո յերկուսով ել նստեցինք ձին ու ճանապարհ ընկանք:

Գյուղից յերբ մի քիչ հեռացանք, ինձ համար ամեն ինչ նոր եր ե անծանոթ: Հարցերիս վերջ չկար: Ու դեռ մեկի պատասխանը չստացած, մյուսն եյի տալիս, իսկ պապս դողդոջ ձայնով պատասխանում եր, յերբեմն կանչում ձիուն, սանձը ձգում, հենց վոր ձիու վրաքը քարին եր դիպչում:

— Հրեն ե, են սպիտակ տունը, կտուրն ել կարմիր, — ցույց տվաւ պապս սարի գագաթից դեպի հովիտը, — պրիստաւը ենտեղ ա նստում:

— Պապի, վոր թագաւորը գրած լինի թե իրավունք եմ տալիս, քեռիս քանի՞ որում կգա:

— Մի աչքը ճպելում: Թագաւորի համար ինչ: Ուզենա մի որում հազար վոչխար մորթել տա, կանի:

— Հազար վոչխար...

Ինչ հետո մենք սպիտակ շենքի մոտ ելինք: Խնչքան նորություն կար ինձ համար: Փողոցները ավելի լայն ելին, տներն ավելի սիրուն: Փողոցում շատ ժողովուրդ կար: Սանտաթների առաջ մարդիկ խոնրվել ելին իրար՝ յուր ելին ծախում, կով, բուրդ, մեկն իր ապրանքն եր գովում, մյուսը բարձրածայն սակարկում եր գնորդի հետ: Մի քանի հոգի բարեկեցին պապիս: Այդ ինձ ուրախություն պատճառեց:

— Տեա ինչ պապի ունեմ, վոր ես հեռու տեղումն ել են նրան ճանաչում:

Սպիտակ տան առաջ իջանք, ձին քաշեցինք բակի ստվերը: Սանդղիկի վրա նստաւ ելին գյուղացիք՝ հայ, թուրք, վոմանք գրուցում ելին իրար հետ, վոմանք պատի ստվերում պառկել ելին, գլխատակին՝ աղլուխի մեջ փաթաթած պաշարը: Պապս մոտեցաւ, խառնվեց նրանց: Մի բոպե յես նրան իմ աչքից կորցրեցի, սիրտս ահ ընկաւ, և յերբ տեսա նրա սև փափախը, կանչեցի՝

— Պապի:

Ժպիտան յերեսին մոտեցավ, պատվիրեց, վոր ձիուն լավ նայեմ, չթողնեմ, վոր մյուս ձիերին մոտենա:

— Քեզ քացի կտան, աչքդ վրան պահիր: Թե վոր պատառտան յեկած լինի, քեզ համար խուրմա յեմ տունելու:

Նրա խոսքը կիսատ մնաց. մեկը սանդուղքի գլխից կանչեց.

— Խուրչուղով Արություն:

Տեսա, թե ինչպես պապս արագ քայլերով հասավ սանդուղքին. աստիճանների վրա նստած գլուղացիք տեղ ավին վոր անցնի, հետո պապիս սև փափախը ծածկվեց դռների յետև:

Ձիու սանձից պինդ բռնած, աչքս չեյի հեռացնում փակ դռներից: Յերբեմն դռները բացվում էյին, ներս ու դուրս էյին անում փայլուն կոճակավոր մարդիկ, աստիճաններին նստոտած մարդկանցից վոմանք վոտքի էյին կանդնում, խոնարհ գլուխ տալիս: Իմ աչքին բոլորն ել պրիստավ էյին, ու յես չեյի կարողանում ջոկել, վորն է ամենից մեծավորը:

— Պրիստավն են օ — հարցրի յես կողքիս նըստած մի ալևորից, վորի գլխին փաթաթած կեղտոտ շորի վրա ու այտոսկրին արյան չորացած կաթիլներ կային:

— Նն ուրյադնիկ Վաստն ա. պրիստավը ռթաղումն ա. — ասաց նա: Յես ել չհարցրի, թե ուրյադնիկը պրիստավի լճնն ե: Սակայն հետաքրքրությունս ավելի սաստկացավ: Յեթե ուրյադնիկին այդքան շատ վոսկի

կոճակ ուներ, ապա ինչեր կլինի պրիստավի հոգին.
Իսկ թագավորը...

Ինձ թվաց թե սպիտակ տան ներսում մեկը զոռզոռում
է, վոռքը գետնով տալիս: Սանդուղքի քարին նստոտած
մարդկանցից վոմանք իջան, կանգնեցին բակում:

Հանկարծ դռները բացվեցին, յերևացին մի քանի
ձեռքեր, իրար խառնված մարմիններ, անթիվ փայլուն
կոճակներ և այդ ամենի մեջ պապիս սպիտակ գլուխը:

Ձեռքերն իջնում էին նրա գլխի վրա:

Ու մինչև յես բարձր ծկլտացի, ձիու սանձից բռն-
ած վալեցի սանդուղքի կողմը, պապս արդեն թափ-
եր տալիս փեշերի փոշին: Մեկը վերևից վոռքով շրպը-
տեց նրա սև փափախը, ու դռները նորից փակեցին:

Մի քանի հոգի սիրտ արին, մոտեցան: Սակայն վոչ
վոք ծպտուն չհանեց: Իսկ յերբ բակում յերևաց ուր-
յադնիկը, նրանք ել հեռացան: Պապս գլխարկը թափա-
հարեց ու դարձավ ինձ՝

— Ձին պահի, բալաս... Պատասխանը դեռ չկա...

Բերանից արյուն եր գալիս: Յես տեսա նրա ջարդ-
ված ստամբ: Յեվ արյունը, թքի հետ խառնված,
շրթունքների արանքից կաթում եր արխալուղի վրա:

Ձին մոտ քաշեցի: Մեր գյուղացի մեկը ողնեց ինձ
ել, պապիս ել ձին նստելու:

Անխոս ճանապարհ ընկանք...

Պապս գլուխը կախել, ձախ ձեռքով բռնել եր ծնոտը:
Յես պինդ գրկել էյի նրան, գլուխս հենել մեջքին: Լսում
էյի նրա ընդհատ շնչառությունը. պապս լալիս եր:

Գյուղից դուրս գալուց հանկարծ արցունքներս, ամբարտափը պատռած ջրի պես, դուրս թափվեցին։ Յես ավելի պինդ փաթաթվեցի նրա մեջքին։

Յերեկոյան, յերբ պապս, ատամների ցավից տնքալով, հազիվ լսելի պատմում եր թե ինչ յեղավ ներսում, յերբ ներկայացավ պրիստավին, յերբ Մուքելանց Առտամը նրա աղանջին մի բան փսփսաց, պրիստավը փրփրեց, հայհոյեց, և վտաքերը գեանին տալով, բռնեցքները ոգում ճոճելով, ասաց՝

— Յես քեզ ցույց կտամ, թե ինչ ե նշանակում թագավորին դանդառ ուղարկել պրիստավից...

Իդուր եր պապս փորձել թարգմանի միջոցով հայտնելու՝ թե ինքը ուստաց թագավորին նամակ ե գրել միայն իր վորդու՝ Յեզոր Խուրշուգովի մասին։

— Բերանս բաց արի թե չե, մի անգամ խփեց. աչքերս սկացան, գլուխս շուռ յեկավ։ Ել միտս չի՝ թե ինչպես դուրս քցեցին... Առըստամը ծիծաղում եր քեզի տակ...

Այն ուրից շատ տարիներ են անցել։ Պապս վաղուց ե մեռել։ Գերեզմանի հողը նստել ե, քարը թեք ե ընկել, գրերը մամուռտել են։

Նրանից մի տարի հետո մեռավ և տատս։

Յեվ մինչև վերջին բոպեն միամիտ ծերունին հավատում եր, վոր մի որ պատասխանը գալու յե։

Յերբ հիշում եր այն ուրը, դեմքն այլալիվում եր, հույսն ազոտանում։ Սակայն այդ տևում եր միայն մի վայրկյան։ Հետո նորից եր հույս աալիս իրեն ել, մեզ ել.

— Նազու աղջիկ, յիս մեռնում եմ: Հուր հավիտ-
յան պարտական մնաս, յեթե պատասխանն ստանալիս
չգաս, իմաց չտաս... — ասել էր նա մեռնելիս:

Նազու աղջիկն էլ դատարկ ձեռքով էր պառկել
նրա կողքին: Ու նրա մոտ թաղել էյին և թղթի այն
կտորը, վորը՝ վորպես թանդազին ավանդ՝ պառավը
պահում էր սնդուկի մեջ:

Յեւ յերեք էլ չիմացվեց, թե ինչ յեղով Յեզոր
Խուրչուղովը... Մնաց վորպես անլուծելի առեղծված:

Շատ տարիներ են անցել: Այդ անցյալը դարձել և
հիշողություն, տարիները խուճացրել են յերբեմնի
պայծառ գույները: Ու մեկ-մեկ աչքիս առաջ և
զալիս ծերունի պապս՝ աչքերը կապույտ, բարի, միա-
միա ժպիտով: Հանկարծ ավերվում և պատկերը,
ժպիտը դառնում և ցավ... և ջարդված ասամներից
ծորում և թքախառն արյունը...

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Սպիտակ ձի	52
Զմրան մի գիշեր	3
Վաղր մարտի 8-ն է	25
Նամակ ուռաց րազավորին	40
	52

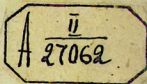
ԳԱՆ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220027062

40 4mm.

22640

Аксель Бакунц
Белая лошадь

На армянском языке

ЦЕНТРАЛЬНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО НАРОДОВ С. С. С. Р.
Москва, центр, Никольская, 10.